

Čapek, Ladislav; Netolický, Petr; Plzák, Jindřich; Vladař, Jan

Nové poznatky o stavební podobě tvrze v Řesanicích, okr. Plzeň-jih

Archaeologia historica. 2014, vol. 39, iss. 2, pp. 473-501

ISSN 0231-5823 (print); ISSN 2336-4386 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/130324>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

NOVÉ POZNATKY O STAVEBNÍ PODOBĚ TVRZE V ŘESANICÍCH, OKR. PLZEŇ-JIH

LADISLAV ČAPEK – PETR NETOLICKÝ – JINDŘICH PLZÁK – JAN VLADAŘ

Abstrakt: Příspěvek se zabývá rozбором stavební podoby tvrze v Řesanících, okr. Plzeň-jih, na základě staršího stavebně historického a nově vyhodnoceného archeologického výzkumu z let 2004–2010, při kterém byly zachyceny starší situace tvrze v podobě obvodové zdi a rozsáhlé destrukce shořelých mazanico-vých otisků. Na základě rozboru terénní části archeologického výzkumu a rozboru artefaktů (keramika a mazanice) byla učiněna představa o možné stavební podobě panského sídla a jeho stavebních a vývojo-vých fázích.

Klíčová slova: středověk – tvrz – stavební vývoj – keramika – mazanice.

New Information about the Building Form of the Řesanice Manor (Plzeň-jih District)

Abstract: This contribution analyses the building development of the manor in Řesanice, Plzeň-jih District, on the basis of earlier building and historical research, as well as archaeological research from the years 2004–2010 that has been reassessed. It unearthed some of the manor's older features in the form of a perimeter wall and an extensive destruction of burnt daub imprints. The analyses of the results of terrain research and artefacts (pottery and daub) have been used to determine the possible building form of the manor and its building and development phases.

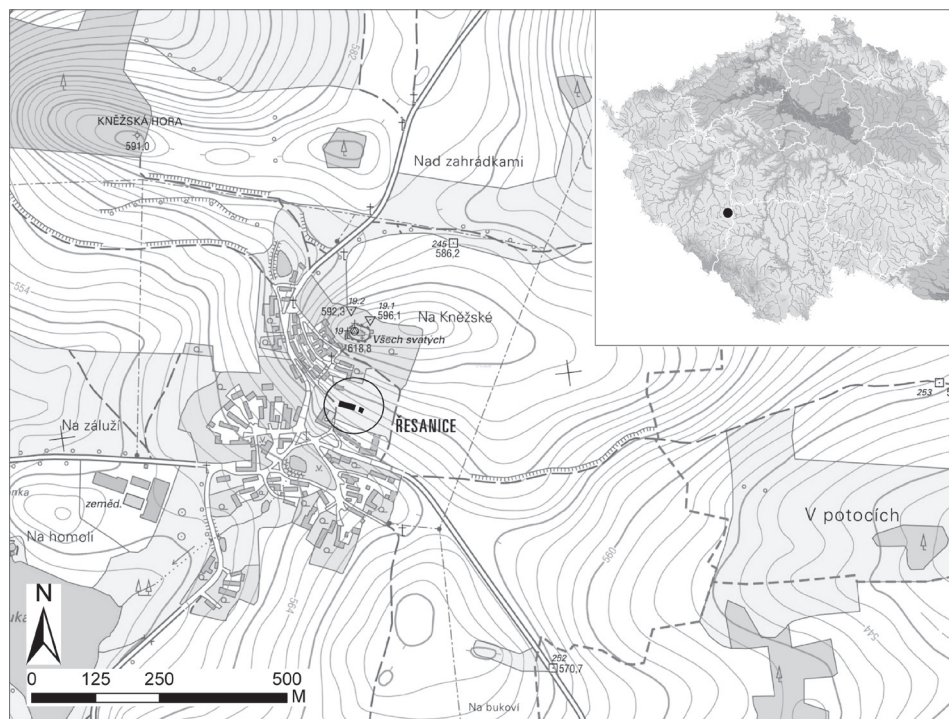
Key words: Middle Ages – manor – building development – pottery – daub.

1. Úvod

Tvrzi v Řesanících u Kasejovic bylo věnováno v dosavadní literatuře jen málo pozornosti, a to zřejmě z toho důvodu, že z původní tvrze zůstaly zachovány jen dva samostatně stojící objekty obdélné třípodlažní barokní sýpky a menšího dvoupatrového objektu čtvercového půdorysu, které prošly stejně tak jako areál přilehlého hospodářského dvora radikálními stavebními úpravami v 18. a 19. století. Na starší středověký původ objektů tvrze ukazovala pouze trojice hodnotných architektonických prvků – pozdně gotických portálů s ostěním. Stavebně historický výzkum V. Švábka a J. Úlovce naznačil možnosti komplikovanějšího stavebního vývoje, ve hmotě sýpky byly totiž rozpoznány stopy původního, zřejmě trojprostorového paláce a zároveň byla prokázána i funkce samostatně stojícího menšího objektu jako černé kuchyně, která nemá v kontextu českých tvrzí dosud podobné analogie (Švábek–Úlovec 1986). Další nové a zásadní výsledky z hlediska stavebního vývoje tvrze přinesl až archeologický výzkum, a to zejména díky odkryvu zděných konstrukcí před černou kuchyní, které předcházely výstavbě dnes stojících zděných objektů (Vladař 2010b, 196–198). Rovinu dalších interpretačních možností o stavební podobě tvrze výrazně rozšířil i rozbor mazanico-vé destrukce před černou kuchyní, který nastiňuje i otázku předpokládané starší dřevohliněné fáze tvrze.

2. Poloha tvrze a historie

Ves Řesanice se nachází v jihovýchodní části bývalého okresu Plzeň-jih, 13 km na západ od města Blatné, 13,5 km severně od Horažďovic a 12,5 km jihovýchodně od Nepomuku. Řesanice leží v krajině mírně zvlněné Blatenské pahorkatiny, která tvoří přechod mezi výběžky šumavského podhůří a jižními výběžky Brdů. Průměrná nadmořská výška vsi se pohybuje mezi 500 a 550 m n. m. Nejvyšším místem v obci je výběžek (596 m n. m.), na kterém se nachází raně gotický kostel Všech svatých, který byl založen kolem poloviny 13. století (Kuthan 1976, 233–234; Švábek–Úlovec 1986; Čechura 2002, 375–380). Druhou nejvýznamnější stojící památkou ve vsi je objekt řesanické tvrze stojící uprostřed přilehlého hospodářského dvora. Tvrz a dvůr se nacházejí na úbočí pod kostelem Všech svatých v nadmořské výšce 575 m n. m. přibližně 200 m jižně od kostela (obr. 1).

Obr. 1. Tvrz Řesanice, okr. Plzeň-jih. Poloha a umístění tvrze v rámci dvora v současném intravilánu vesnice Řesanice.
Abb. 1. Feste Řesanice, Bezirk Pilsen-Süd. Lage der Feste im Rahmen des Hofes im heutigen Intravillan des Dorfes Řesanice.

Přestože z okolí obce pocházejí archeologické nálezy datované již do raného středověku, například známé slovanské kostrové pohřebiště z poloviny 10. až poloviny 11. století objevené jihovýchodně od vsi (Zeman–Sláma–Buchvaldek 1971, 364–405), nejstarší historické zmínky o obci, která vzniká pod farním kostelem Všech svatých v průběhu 13. století, jsou poměrně pozdní.¹ První historická zmínka o obci je z roku 1357, kdy jsou ve výčtu jmen patronů farního kostela Všech svatých zmiňováni Přibík a Vilém z Řesaníc: „...Przibiconis et Wilhelmi de Zasanicz...“ (LC I/1, 35). Vladykové z Řesaníc – Přibíkovci potomci – drželi pak tvrz od druhé poloviny 14. století přibližně do poloviny 15. století (Švábek–Úlovec 1986, 77–84). Roku 1454 zdědil Řesanice Vintíř Řesanský z Kadova a posléze jeho bratr Přibík a syn Jan (Sedláček 1897, 267).

Ve 30. letech získal Řesanice Jan ze Strojetic, který se roku 1534 uvázal k držení majetku, popsáno v deskách zemských jako: „...w Rzesaniczych twrz, dwuor poplužni s poplužim w miesteczko tudíž a w domy, krcžmy...“ (DZV 249 B, 28v–29). V roce 1542 zdědili majetek jeho synové Václav a Bořivoj. Bořivojovi synové a jejich další potomci vlastnili tvrz a dvůr až do roku 1678 (Švábek–Úlovec 1986, 84–85). Roku 1678 pak prodal Jindřich Petr ze Strojetic „...tvrz Rzesanicze a při ni s dworem poplužim dilem od kamene a dilem od drzewa wystaweym, yakžto w swem oklssku gest, s piwowarem, spilkau...“ za 8 100 kop zlatých Jáchymu Zdeňku Čejkovi z Olbramovic a na Rovné (DZV 392, M9–12). Roku 1682 prodal Jáchym Zdeňk Čejka z Olbramovic Řesanice Janu Bedřichovi z Nostic (DZV 396 F, 10v–13v). Nosticové sídlili na Řesanících do roku 1687, kdy prodali tvrz a dvůr Gotfriedu Konstantinu Ferdinandovi z Ratzenbergu za 13 000 zlatých rýnských (DZV 400 N, 13v–16v). K roku 1700 koupil statek Řesanice Jiří Adalbert Janovský z Janovic za 14 250 zlatých rýnských a připojil jej k oseleckému panství (DZV 407 F, 30v–G4v). Ke konci 18. století, nejspíše však někdy před rokem 1770 přestala tvrz plnit své rezidenční poslání. V letech 1770–1780 je zmiňován již pouze dvůr a ovčín. V Schallerově sou-

¹ Uváděny budou jen nejdůležitější historické zmínky dotýkající se historie objektu. Podrobně je historie řesanické tvrze, dvora a vsi zpracována ve studii V. Švábka a J. Úlovce (1986).

písku z roku 1790 je řesanická tvrz uvedena již jako sýpka (Schaller 1790, 219). V této době – před rokem 1800 – došlo k radikální přestavbě objektu v barokní sýpku (Švábek–Úlovec 1986, 86).

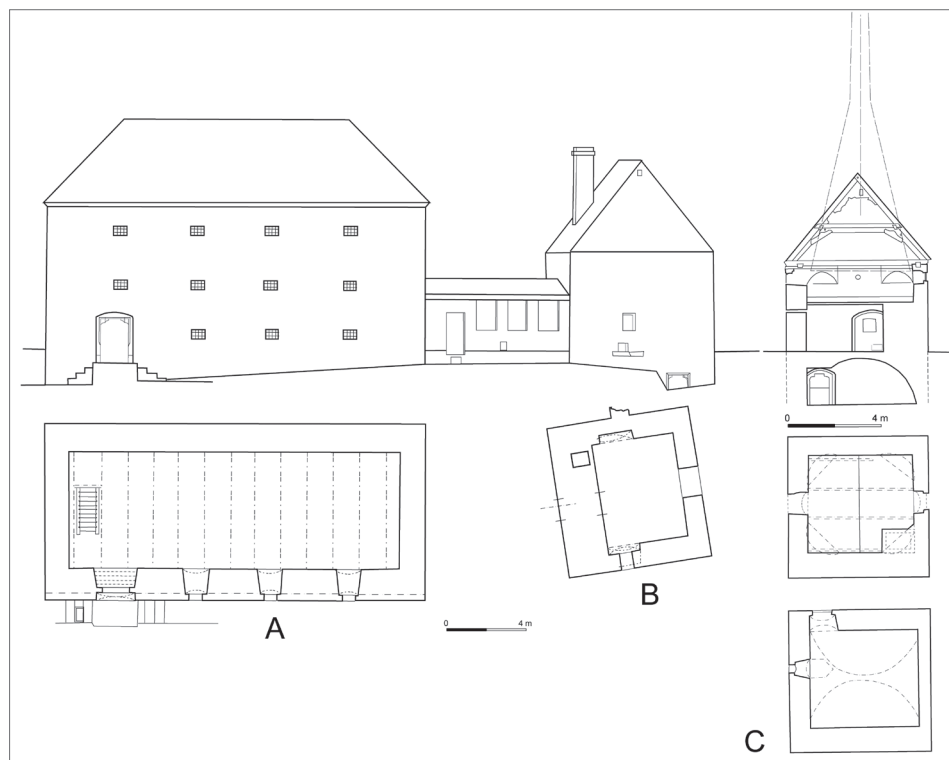
3. Současná stavební podoba

Součástí objektu bývalé tvrze jsou dnes dva samostatně stojící objekty sýpky a původní černé kuchyně (obr. 2). Obdélný objekt třípodlažní barokní sýpky s valbovou střechou o rozměrech $17,5 \times 8$ m naznačuje, že vznikl radikální přestavbou snad původně trojprostorového pozdně středověkého paláce (obr. 3:A). Z původního pozdně gotického paláce jsou zachovány pouze obvodové stěny objektu o síle 1,2 m a výšce 8,5 m. Objekt zřejmě nebyl podsklepen a byl založen přímo na skalním podloží. Během přestavby objektu před rokem 1800 došlo i k radikální změně zastropení – původní klenební pasy byly nahrazeny trámovými stropy s prkenným záklopem. Po klenbách se dochovaly pouze otisky na stěnách. Původní je zřejmě otvor v podobě spáry ústící na východní kratší straně směrem ke druhému objektu a ve třetím podlaží se nachází výklenek se zazděným špaletovým okénkem v severní stěně objektu. Druhotně až v souvislosti s přestavbou objektu byl vložen vstupní otvor lemovaný kamenným rámem druhotně sestaveným z částí dvou gotických portálů, a to ze sedlového portálu s okosenou hranou a z profilovaného sedlového portálu s přetínavými pruhy. Ve štítech upraveného objektu byly během barokní přestavby zřízeny nové okenní otvory – úzká sýpková okna (Švábek–Úlovec 1986, 71–73). V interiéru původního paláce se místy dochovaly původní vápenno-pískové omítky, které byly předmětem restaurátorského průzkumu. Zajímavé je i doložení interiérové malby pozdně gotické, renesanční a barokní výzdoby v severním průčelí ve druhém podlaží (Šindelář 2004, 3–4). Obytné patro paláce se nacházelo až ve druhém nadzemním podlaží. Původní sedlovou střechu ukončovaly převýšené štíty, které se však nedochovaly, stejně jako krov střechy.

Obr. 2. Tvrz Řesanice, okr. Plzeň-jih. Objekt sýpky a černé kuchyně před rekonstrukcí, v pozadí raně gotický kostel Všech svatých. Foto J. Vladař.

Abb. 2. Feste Řesanice, Bezirk Pilsen-Süd. Objekt des Kornspeichers und der Rauchküche vor der Restaurierung, im Hintergrund die frühgotische Allerheiligenkirche. Foto J. Vladař.

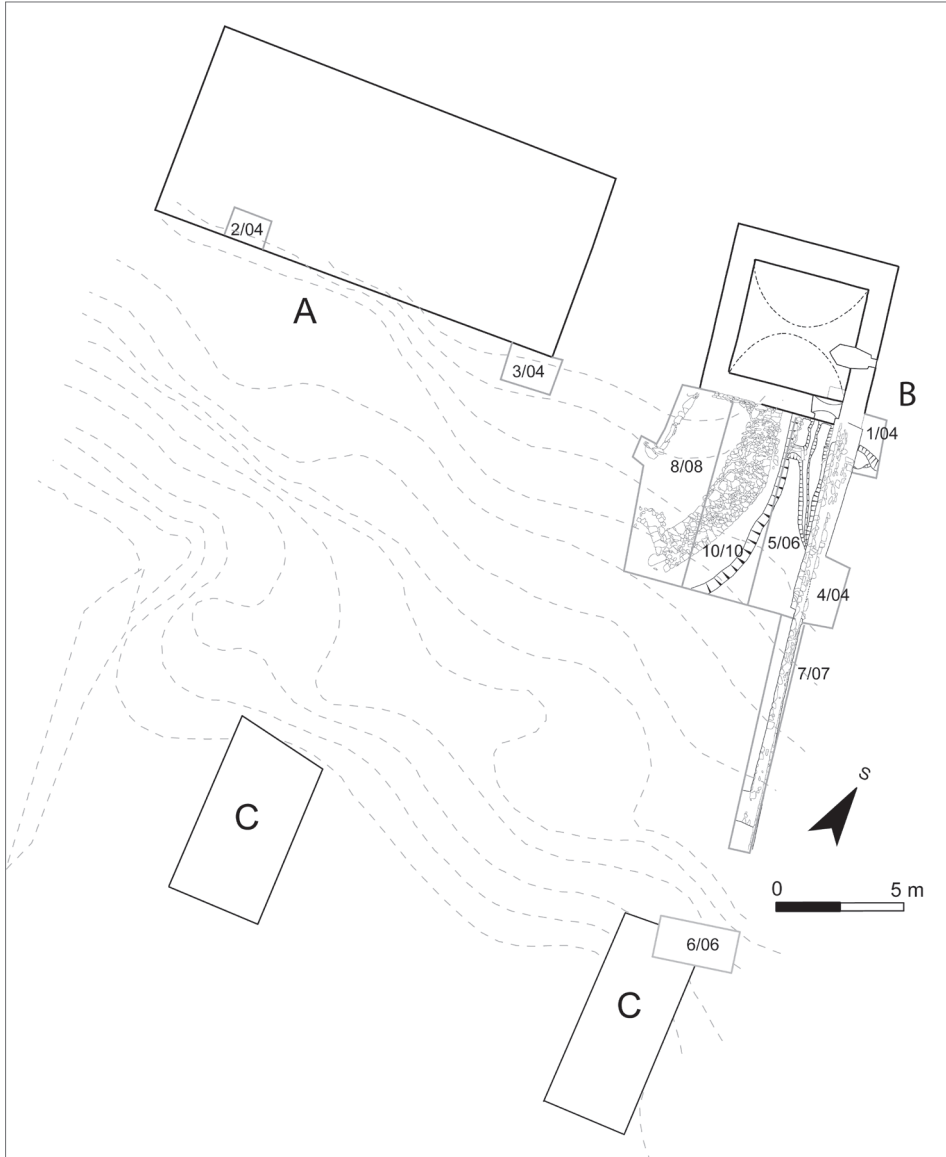

Obr. 3. Tvrz Řesanice, okr. Plzeň-jih. Samostatně stojící objekt paláce – sýpky (A) a černé kuchyně (B) v úrovni prvního nadzemního podlaží. Řez černou kuchyní s rekonstruovaným osmibokým dymníkem (C). Podle kresby V. Švábka a J. Úlovice upravil L. Čapek. Abb. 3. Feste Řesanice, Bezirk Pilsen-Süd. Einzeln stehendes Objekt des Palas – Kornspeichers (A) und der Rauchküche (B) auf Erdgeschossesebene. Schnitt durch die Rauchküche mit Rekonstruktion des achteckigen Rauchabzugs (C). Nach einer Zeichnung von V. Švábek und J. Úlovice erstellt von L. Čapek.

Mnohem stavebně historicky zajímavější a hodnotnější je objekt podsklepené dvoupodlažní černé kuchyně o rozměrech 7×7 m kryté sedlovou střechou (obr. 3:B a C). Původní středověkou podstatu objektu naznačují dva gotické sedlové portály s okosenými hranami, z nich alespoň sklepní portál je uložen ve zdivu *in situ*. Sklep je zapuštěn do terénu a zaklenut kamennou valenou klenbou s otiskem prkenného bednění (tzv. šalování), které sloužilo jako podpůrná konstrukce při zdění klenby. Do sklepa vede z jižní strany vstup s původním gotickým portálem a prostor sklepa je na východní straně odvětráván sklepním okénkem se žulovým ostěním. Nad sklepem se nachází místnost předělená mladší příčkou. V severozápadním nároží je vystavěn mladší komín. Místnost je přístupná od východu druhotně proraženým vstupním otvorem. V průčelí objektu na jižní straně se nachází další vstup se sedlovým gotickým portálem s okosenými hranami, na severní straně ústí další zazděný výklenek pro vstup. Původní vchod do objektu byl zřejmě ze západní strany z komunikačního prostoru paláce. Prostor místnosti je v rozích zaklenut mohutnými koutovými pasy, které převáděly původní strop interiéru na osmiúhelník o stranách dlouhých kolem 2 metrů. Na koruně základního zdiva tak spočíval původní vysoký osmiboký cihlový dymník, kterým se odváděl kouř z otevřeného topeniště situovaného v centru místnosti. Později byla místnost zastropena mladším vloženým stropem. V období baroka byla v rámci černé kuchyně druhotně vystavěna v severozápadním koutu objektu cihlová chlebová pec se zaklenutým topeništěm a s nově řešeným cihlovým komínem. Na koruně jižní obvodové zdi byl dodatečně vystavěn kamenný štít upravovaný a doplňovaný cihlovým zdivem. Protilehlý severní štít je novodobý. Na severním průčelí objektu jsou patrné stopy navazující obvodové zdi šířky 90 cm a výšky 3,2 m, která naznačuje přízdění objektu k obvodové zdi směrem k severu;

zároveň se zde předpokládá i existence dalších objektů na severní straně areálu (Švábek–Úlovec 1986, 71–73).

Objekt paláce a černé kuchyně tvoří stojící plnohodnotné celky původní renesancké tvrze, které se dnes jeví jako komunikačně nezávislé. V 50. letech byla mezi objektem sýpky a černé kuchyně v místě předpokládaného komunikačního spojení vložena drůbežárna místního JZD, která byla později v 90. letech stržena.

Obr. 4. Tvrz Řesanice, okr. Plzeň-jih. Rozsah sond archeologického výzkumu z let 2004–2010. Na základě dokumentace Geo.cz upravil L. Čapek.

Abb. 4. Feste Řesanice, Bezirk Pilsen-Süd. Umfang der Sondageschnitte der archäologischen Grabung von 2004–2010. Auf Grundlage der Dokumentation Geo.cz erstellt von L. Čapek.

4. Archeologický výzkum a rozbor terénních situací

V letech 2004 až 2010 probíhal archeologický výzkum v rámci areálu bývalé tvrze v Řesanicích, která je kulturní památkou (rejstříkové č. 25696/4–440, Oddělení evidence NPÚ ÚOP v Plzni). Výzkum byl iniciován soukromým majitelem objektu na základě dohody s pracovníky Národního památkového ústavu, ÚOP v Plzni, v rámci příprav projektu celkové rekonstrukce objektu a přilehlého areálu a byl financován z programu podpory záchranných archeologických výzkumů (PPZAV). Výzkum byl realizován společností Archeos, o. s., a v poslední sezóně i Katedrou archeologie FF ZČU v podobě zjišťovacích sondáží s cílem určit charakter a rozsah případných archeologických situací, jejichž výsledkem mělo být navržení dalších postupů v rámci projektu rekonstrukce objektu a přilehlého areálu (obr. 4).

Zjišťovací sondáž v roce 2004 byla vedena ve vstupní části interiéru bývalé sýpky – paláce (sonda 2/04) a v jejím jihovýchodním rohu (sonda 3/04). Další sondáž byla učiněna u jihovýchodního nároží menšího objektu – černé kuchyně (sonda 1/04). Po odhalení zděných konstrukcí byla vedena k ověření jejich průběhu další sonda 4/04 jižně od sondy 1/04. Záměrem této sondáže bylo zejména zpřístupnění suterénu kuchyně (Vladař–Richterová 2004).

Obr. 5. Tvrz Řesanice, okr. Plzeň-jih. Zeď z lomového kamene vybihající z jihovýchodního nároží černé kuchyně. Foto J. Vladař.
Abb. 5. Feste Řesanice, Bezirk Pilsen-Süd. Aus der südöstlichen Ecke der Rauchküche herausführende Mauer aus Bruchsteinen.
Foto J. Vladař.

Sonda 1/04

Sonda 1/04 o rozměrech 1,5 × 4,0 m odkryla část situace u zasypaného vstupu do přízemí objektu černé kuchyně osazeného vstupním pozdně středověkým sedlovým portálem (obr. 4). V sondě se podařilo zachytit kamennou plentu (SJ1002) kolmo přiléhající k západní straně vstupního portálu, zpevňující stěnu při vstupu do přízemí objektu. Zeď nebyla se zdí kuchyně provázána. Plenta byla tvořena skládanými lomovými kameny o velikosti 0,30–0,50 m bez použití pojiva. Další odhalená zeď (SJ1006) o tloušťce 0,90 m a dochované výšce 2,50 m byla prová-

zána s jihovýchodním nárožím objektu černé kuchyně a ubíhala dále směrem k jihu (obr. 5). Zeď byla oboustranně lícovaná, stavěná z lomového kamene o velikosti ca 0,30 m. Jako pojivo byla použita vápenná malta z hrubého světle žlutého písku. Zdivo bylo založeno přímo na skalnatém podloží v hloubce 2,5 m bez základového vkopu. Původní koruna zdi byla porušena a na ni nasedala přízděná kamenná plenta (SJ1003) o šířce 0,4 m. U vstupu do přízemí objektu byl zachycen žlábek (SJ1011) vytesaný do skalnatého podloží v hloubce mezi 0,10 a 0,15 m ubíhající ve směru sever–jih. Severní konec žlábků o šířce 0,20 m zabíhal pod kamenný práh vstupu do sklepa. Žlábek byl vyplněn hřebenovou střešní krytinou a zřejmě sloužil k odvodu dešťové vody. Vrstvy dokumentované v sondě obsahovaly zlomky pozdně středověké a raně novověké keramiky.

Sonda 2/04

Sonda 2/04 byla vyměřena v interiéru objektu bývalé sýpky – paláce, vpravo u vstupních dveří (obr. 4). Její rozměry byly 2,0 × 1,0 m. V sondě byla zjištěna hloubka základového zdiva sýpky v hloubce 2,2 m od současné podlahy. Zdivo objektu bylo založeno přímo na skalnatém podloží bez základového vkopu. Zásyp sondy byl tvořen recentními zasypy, které obsahovaly množství vápenno-písčitých omítek pocházejících pravděpodobně z původních kleneb v interiéru sýpky. Archeologický výzkum zároveň doložil přízděni mladší (barokní?) kamenné plenty na jižní straně obvodové zdi o šířce 40 cm, která nebyla provázána s původním zdivem.

Sonda 3/04

Další sonda 3/04 o rozměrech 1,5 × 2,0 m byla položena u jihovýchodního rohu objektu bývalé sýpky – paláce (obr. 4). V hloubce 0,7 m od paty obvodové zdi byla zachycena kamenná dlažba (SJ3002) z valounů o velikosti 0,20 m uložená do písčitého podloží – vrstvy SJ3004 s nálezy středověké keramiky. Dlažba zabíhala pod jižní obvodové zdivo objektu sýpky.

Sonda 4/04

Sonda 4/04 o rozměrech 1,6 × 1,8 m byla vyměřena 3 m jižně od sondy 1/04 s cílem ověřit další průběh odkrytého zdiva zjištěného v sondě 1/04 (obr. 4). Zjištěná kamenná plenta tvořená skládanými kameny (SJ4007) byla pokračováním totožné plenty SJ1003 v sondě 1/04. Na kamelech o velikosti v průměru 0,30 m byly stopy malty naznačující jejich druhotné použití. Plenta byla založena na koruně zdi SJ4008, která byla pokračováním zdi SJ1006 v sondě 1/04. Zeď měla dochovanou výšku 1,0 m a směřovala dále do prostoru dvora. Výplň sondy tvořilo souvrství hlinito-písčitých vrstev s množstvím kamenů a valounů obsahující zlomky pozdně středověké a novověké keramiky.

V letech 2006 a 2007 pokračovala další etapa archeologického výzkumu, který navázal na dosavadní sondáž z roku 2004 a nově odkryl situace v sondách 5/06 a 6/06 (Vladař–Richterová 2006).

Sonda 1/06

Sonda 1/06 navázala na stávající sondáž provedenou v roce 2004. Sonda o rozměrech 1,5 × 4,0 m byla rozšířena o 0,5 m severním směrem podél vnějšího obvodového zdiva na východní straně objektu tzv. černé kuchyně. Jižním směrem byla sonda 1/06 protažena do volného prostranství a propojena se sondou 4/04. Podařilo se podobně jako v předchozím případě dokumentovat a ověřit průběh kamenné plenty (SJ1002) zpevňující stěnu při vstupu do přízemí objektu a dále ověřit délku zdi (SJ1006) vycházející z jihovýchodního nároží objektu směrem k jihu a na ní přízděné kamenné plenty (SJ1003). Zjištěné souvrství ve vztahu ke zjištěným konstrukcím bylo tvořeno hnědošedými hlinito-písčitými vrstvami, které obsahovaly jak pozdně středověkou, tak i novověkou a recentní keramiky. Z nejstarší oranžovohnědé vrstvy (SJ1010) u báze stavebních konstrukcí pocházely zlomky pozdně středověké keramiky.

Sonda 4/06

Sonda 4/06, která byla spojena se sondou 1/04, ověřila průběh kamenné zdi směřující od jihovýchodního nároží objektu k jihu (SJ1006=4008) a také průběh přízděné kamenné plenty (SJ4006) tvořené skládanými lomovými kameny, která byla pokračováním plenty SJ1003. Spojením sond byla celá zděná konstrukce zachycena v délce 6,7 m (obr. 4). Souvrství mělo podobnou skladbu jako v případě sondy 1/04. Po svrchních souvrstvích obsahujících zlomky recentní a novověké keramiky se nacházela u báze základů zdi černohnědá hlinito-písčité vrstva (SJ1010)

obsahující značné množství pozdně středověké keramiky.

Obr. 6. Tvrz Řesanice, okr. Plzeň-jih. Terénní zlom s vrstvami přemístěného podloží a kamennou plentou v místě předpokládaného příkopu. Foto J. Vladař.

Abb. 6. Feste Řesanice, Bezirk Pilsen-Süd. Geländebruch mit verlagerten Untergrundschichten und einer Steinverkleidung am mutmaßlichen Graben. Foto J. Vladař.

z nasucho kladených kamenů. Nejzajímavější situace byla odkryta u báze sondy, kde byly zjištěny na jejím severním profilu vrstvy šedohnědého písku s velkým podílem přemístěného podloží a drobnými rozptýlenými zlomky pozdně středověké a novověké keramiky. Zároveň byl dokumentován i terénní zlom, zřejmě umělého původu, šikmo spadající od východu k západu, se kterým rovnoběžně probíhala vrstva přemístěného podloží (SJ6009 a SJ6008), na niž dosedala kamenná plenta (obr. 6). Sonda 6/06 tedy zřejmě odhalila část průběhu předpokládaného příkopu obíhajícího areál tvrze jižním směrem, do něhož byly později zahlobnuty novověké (barokní) sklepy dvora.

Archeologický výzkum v roce 2007 pokračoval liniovou sondou 7/07 sledující průběh kamenné plenty (SJ1003) jižním směrem do prostoru dvora.

Sonda 7/07

Sonda 7/07 o rozměrech 7,5 × 1,0 m sledovala průběh kamenné plenty SJ1003=4006, která byla zjištěna již při výzkumu v roce 2004 v sondách 1/04 a 4/04. Kamenná plenta o šířce 0,8 m byla zachycena v celkové délce 12,2 m (obr. 4). Hloubka základové spáry ani průběh další zdi

Sonda 5/06

Sonda 5/06 byla nově vyměřena v prostoru mezi realizovanými sondami 1/04 a 4/04 s cílem ověřit situaci na západním a východním profilu (obr. 4). V sondě 5/06 byl dokumentován sled souvrství stratigraficky totožný se sledem vrstev v sondách 1/04 a 4/04, obsahující v horních hnědých šterko-pískových partiích vrstev recentní a novověkou keramikou a v dolních partiích černohnědé hlinito-písčité vrstvy s pozdně středověkou keramikou. Dále byla odhalena konstrukce zdi (SJ5007) totožná s konstrukcí SJ1006 a SJ4008 a nově bylo zjištěno na západním profilu dosud neznámé zdivo (SJ5010) vycházející ze středu jižního průčelí objektu tzv. černé kuchyně a rovnoběžně vybíhající jižním směrem se zdí SJ1006=4008.

Sonda 6/06

Nově byla zkoumána sonda 6/06 v prostoru zanikajícího sklepa na jižním okraji areálu směrem do dvora (obr. 4). Bylo zjištěno souvrství tvořené šterko-písčitymi a hlinito-písčitymi vrstvami s recentní a novověkou keramikou. Dále byla odkryta plenta (SJ6006)

z lomového kamene SJ1006=SJ4008, na kterou byla kamenná plenta přizděna, nebyly zjištěny. Plenta byla ukončena pravoúhlým provázáním s další plentou, která pokračovala směrem na západ. Zjištěná kamenná plenta zřejmě představovala nejmladší fázi již značně subtilního ohrazení celého areálu tvrze.

V roce 2008 byla provedena nová sondáž 8/08 ca 2,5 m západně od sondy 5/06 v prostoru mezi zděnými konstrukcemi před černou kuchyní.

Sonda 8/08

Sonda 8/08 o rozměrech 6,5 × 2,5 m byla umístěna vlevo od částečně odkryté zdi (SJ5010) vycházející z jižní stěny objektu tzv. černé kuchyně (obr. 4). Nejzajímavějším zjištěním byla postupně odrývaná mohutná mazanicová destrukce (SJ8002/I–V), která vyplňovala prostor mezi odhalenou zdí (SJ5010) a nově zachycenou zdí (SJ8005) na západním profilu sondy vybihající z jihozápadního nároží objektu černé kuchyně. Mazanice byla silně vypálená s otisky jak kuláčů, tak tesaných prvků (viz kapitola 6. Rozbor nálezů mazanic). Kromě mazanice obsahovala vrstva SJ8002 zejména v V. úrovni i značné množství druhotně přepálené keramiky a nádobových kachlů. Dále bylo zachyceno ukončení zděné konstrukce (SJ5010) v podobě oválného výklenku, který byl překryt rozvalenou kamennou destrukcí.

V roce 2010 došlo ke spojení stávajících sond 5/06 a 8/08 s novou sondou 10/10, která byla dokončena až na výškovou úroveň geologického podloží (Vladař 2010; 2010a; 2010b, 196–198).

Obr. 7. Tvrz Řesanice, okr. Plzeň-jih. Fotogrametrie průčelí černé kuchyně v úrovni sklepa se sedlovým portálem s okosenými hranami. Vytvořil J. Švejnoha.

Abb. 7. Feste Řesanice, Bezirk Pilsen-Süd. Photogrammetrie der Fassade der Rauchküche auf Kellerebene mit Sattelportal mit gebrochenen Kanten. Erstellt von J. Švejnoha.

Sonda 10/10

V rozsahu sondy 10/10, která vznikla rozšířením stávajících sond 5/06 a 8/08, bylo kompletně odkryto zdivo z lomového kamene (původně SJ5010) o délce ca 6,2 m a šířce 1,4 m, vycházející ze středu jižní stěny objektu tzv. černé kuchyně a segmentovitě se stáčeující k východu (obr. 4, 7 a 8). Zdivo bylo zapuštěno do souběžného staršího základového žlabu o šířce ca 0,3–0,8 m a hloubce max. 0,3 m. Žlab byl zahloben do geologického podloží. Jeho výplň tvořilo menší souvrství šedých tuhých jílovitých hlín s nálezy středověké keramiky. Zdivo samo bylo jižním směrem ukončeno oválným výklenkem, ve kterém byly zjištěny dva stupně schodů. V západním profilu sondy bylo odhaleno další zdivo (SJ8005) šikmo vybihající od jihozápadního nároží objektu černé kuchyně, které bylo ukončeno a zalomeno směrem do profilu v délce 2,6 metrů. Celá situace byla kresebně a fotogrammetricky zdokumentována. Dokumentace zdiva byla provedena metodou ortofotogrametrie² (Vladař 2010; 2010a; 2010b, 196–198; obr. 9:A a B).

2 Za pořízení fotografické a ortofotogrammetrické dokumentace děkujeme laskavě Mgr. Josefu Švejnohovi.

Obr. 8. Tvrz Řesanice, okr. Plzeň-jih. Zděné konstrukce odkryté před černou kuchyní. Foto J. Švejnoha.
Abb. 8. Feste Řesanice, Bezirk Pilsen-Süd. Vor der Rauchküche freigelegte Wandkonstruktion. Foto J. Švejnoha.

5. Rozbor nálezů keramiky

Ze všech zkoumaných archeologických sond byly vyzdvíženy větší či menší soubory středověké a novověké keramiky, které byly předmětem následujícího rozboru. Zvláštní pozornost byla věnována zejména stratifikovaným keramickým souborům, které byly klíčové pro datování archeologicky dokumentovaných situací. Nestratifikované soubory z navážek nebyly předmětem podrobného hodnocení s ohledem na jejich nereprezentativnost, postdepoziciční procesy a nízkou informační hodnotu.

5.1 Analýza keramiky

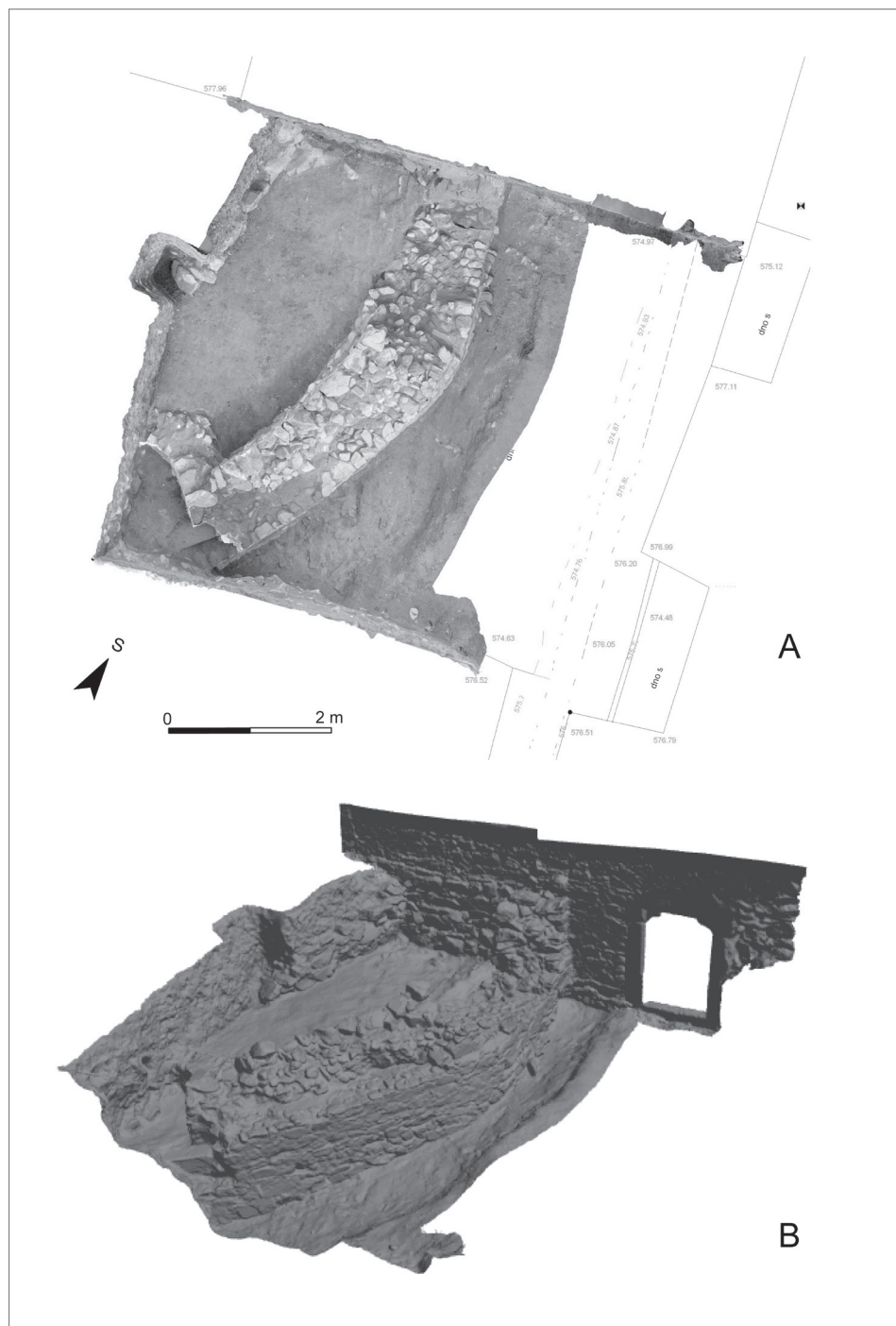
Analýza keramiky vycházela z již zavedeného způsobu deskripce středověké a novověké keramiky zahrnující deskripci základních typologických, morfologických, výzdobných a technologických kvalit (např. Vařeka 1998, 123–126). Technologické kvality řesanické keramiky byly sledovány z makroskopického hlediska a prostřednictvím popisu keramických tříd. Deskripce okrajů a výzdoby vycházela z přijatého členění okrajů do základních skupin, typů a variant³ (podle Vařeka 1998, 125–126; dále např. Procházka–Peška 2007, 241–245; Čapek 2010, 43; Čapek 2013, 154). Celkem bylo zpracováno 1 923 ks keramiky. Nejvíce zlomků pocházelo ze sond 8 a 10. Prostředkem ke zpracování souborů byl databázový systém MS Access 2007 a jeho vyhodnocení bylo učiněno pomocí statistického programu SPSS Statistica 8.0.

5.2 Syntéza keramických souborů

Ze sedmi sond bylo vyčleněno celkem dvanáct stratifikovaných keramických souborů s reprezentativním výběrem keramiky (tj. více než 40 zlomků), které byly zahrnuty do celkové syntézy a zhodnocení keramických souborů s cílem vyřešit chronologické horizonty a fáze ve vývoji řesanické keramiky.

Keramické soubory byly podrobeny syntéze na základě vzájemné podobnosti technologických prvků (keramických tříd). Technologické prvky byly vybrány z toho důvodu, že ostatní morfologické a výzdobné prvky měly v souborech ze stratigrafických jednotek výrazně nižší četnost. Jako vhodná metoda ke vzájemnému porovnávání souborů na základě podobnosti byla

³ Podrobně bude keramika zhodnocena v připravované studii: Čapek–Richterová–Vladař 2013 (v tisku): Středověká a novověká keramika z archeologického výzkumu tvrze v Řesanících (okr. Plzeň-jih), AVJČ 27. Zde je podrobně popsán deskriptivní systém včetně prezentace technologického a morfologického kódu a typů okrajů a výzdoby.

Obr. 9. Tvrz Řesanice, okr. Plzeň-jih. Ortofotogrametrie starší obvodové zdi vycházející ze středu černé kuchyně (A) a 3D modelace odkrytých zděných konstrukcí před černou kuchyní (B). Vytvořil J. Švejnoha, upravil L. Čapek.

Abb. 9. Feste Řesanice, Bezirk Pilsen-Süd. Orthophotogrammetrie der aus der Mitte der Rauchküche herausführenden älteren Außenmauer (A) und 3D-Modellierung der vor der Rauchküche freigelegten Wandkonstruktionen (B). Erstellt von J. Švejnoha, bearbeitet von L. Čapek.

zvolena shluková (clusterová) analýza (k metodě např. Shennan 1988, 212–228; Baxter 2003, 90–91; u nás např. Macháček 2001, 31; Vařeka 2002, 237–238). Výsledky shlukové analýzy vedly k vymezení tří hlavních technologických skupin na základě podobnosti shluků. Na základě rozložení keramických shluků lze charakterizovat jednotlivé skupiny vzhledem k převažujícímu výskytu keramických tříd.

První skupinu keramiky představovaly soubory z archeologických kontextů, které mají podobné procentuální zastoupení totožných keramických tříd. Jde především o soubory keramiky ze sondy 10/10 – z vrstvy SJ1002 a z výplně základového žlabu pro zeď SJ1004, dále soubor keramiky z vrstvy SJ3004 pod kamennou dlažbou v sondě 3/04, z vrstvy v sondě 5/06 a z vrstvy SJ6007 ze spodní úrovně sondy 6A/06. V této skupině měly dominantní zastoupení šedé redukční keramické třídy mezi 78 a 93 %, zejména tenkostěnná modrošedá redukční třída měla výhradní zastoupení mezi 55 a 78 %. Novověké keramické třídy s olovnatou polevou se vyskytovaly ve velmi malém procentu. Pouze soubor 6A/06 měl výraznější zastoupení novověkých tříd. V určitém procentu se vyskytovaly i starší keramické oxidační nebo oxidačně-redukční třídy – kolem 3,5 %, nejvíce v souborech v sondě 10/10, vrstvě SJ1004 a v sondě 3/04, vrstvě SJ3004.

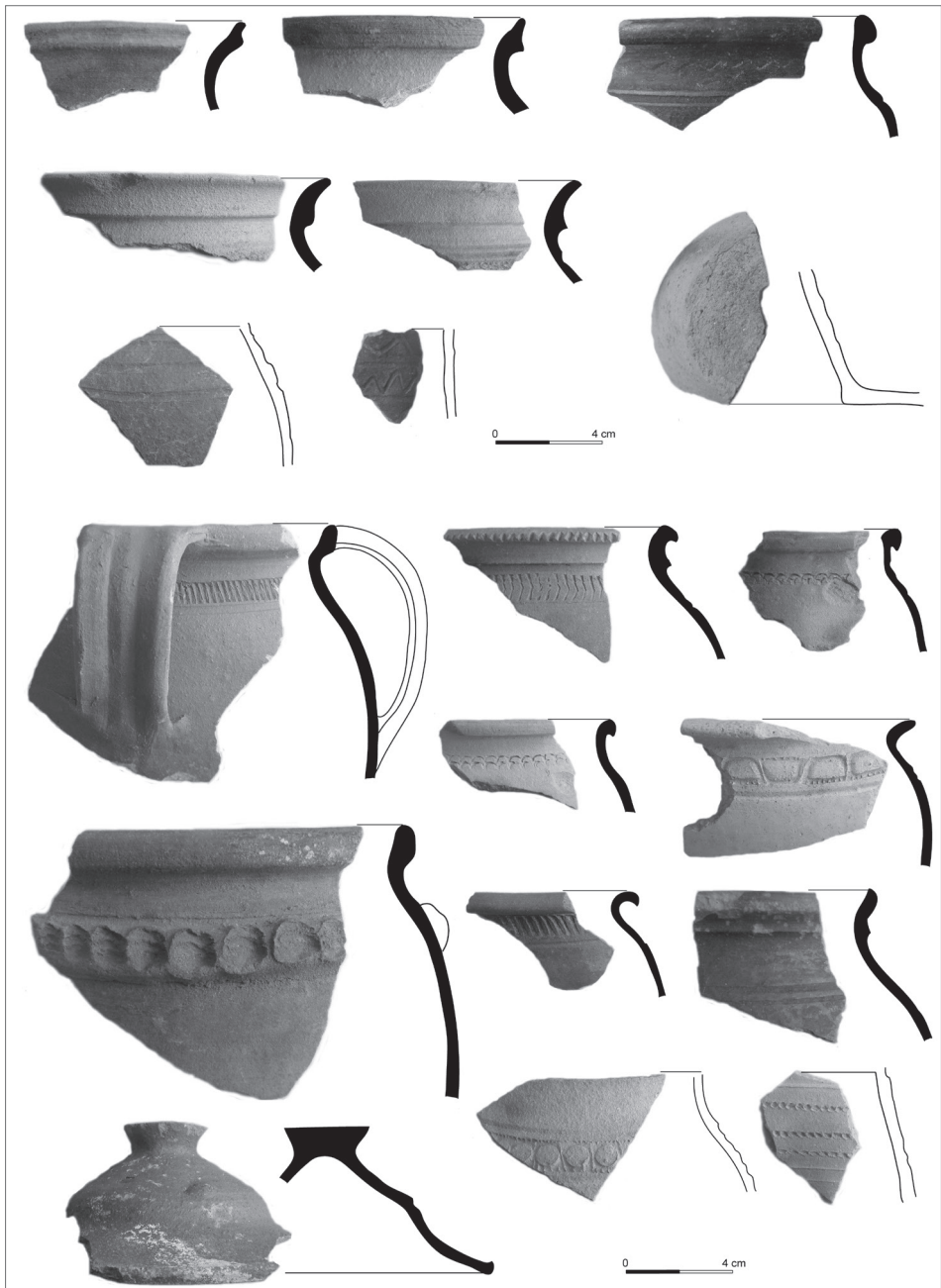
Ve druhé skupině se seskupily soubory z archeologických kontextů, a to z mazanícové destrukce SJ8002/I a IV ze sondy 8/08, totožných vrstev v sondách 1/04 a 4/04 – SJ4006 a SJ1010 a z vrstvy SJ6005 v sondě 6/06. Keramické soubory měly střední zastoupení šedých a modrošedých redukčních tříd skupin mezi 46 a 78 %, naopak výraznější zastoupení měly novověké keramické třídy s olovnatou polevou, v průměru ca 10 %. Více se vyskytovaly i některé recentní keramické třídy (kamenina, smalt). Starší typy oxidačních tříd s výraznější příměsí zrn hornin a písku se téměř nevyskytovaly.

Nejdále ve shlukové analýze ležela třetí skupina dvou souborů z archeologických kontextů – vrstev v sondě 8/08 – SJ8002/V a 10/10 – SJ1008, pro které byly dominantní redukční třídy, ale typická tenkostěnná modrošedá redukční třída měla pouze kolem 25 %, a naopak hrubší rezná redukční třída měla výrazně vyšší zastoupení – kolem 10 % – než v ostatních souborech. Pro tyto soubory byl charakteristický výskyt nádobkových kachlů s kruhovým a pravoúhlým ústím – kolem 45 % oxidačně-redukční keramické třídy. V malém procentu se vyskytovaly jak starší oxidační, tak i mladší pozdně středověké a novověké keramické třídy s olovnatou polevou.

Na základě rozložení keramických tříd byla řešena dále chronologie shluků pomocí okrajů a výzdoby. Na základě podobně shluknutých souborů se již vytvořil dostatečný statistický předpoklad pro vzájemné testování. K tomu byla využita korespondenční analýza, která je s oblibou využívána v chronologii a typologii (k metodě např. Shennan 1988, 308–327; u nás např. Macháček 2001; Čapek 2013, 142–143).

Do korespondenční analýzy okrajů byly vybrány pouze okraje hrnců, které mají větší chronologickou relevanci než okraje mis, poklic nebo džbánů. Korespondenční analýza okrajů žádné výraznější rozdíly mezi jednotlivými skupinami keramických souborů neukázala. Skladba okrajů hrnců byla sice značně heterogenní, ale soubory se od sebe v jednotlivých typech okrajů příliš neodlišovaly. V souborech převažovaly zejména okraje hrnců typů okruží (26×) a oválných okrajů (35×) s dalšími úpravami jako podříznutí (19×) a vnitřní prožlabení (4×), a také typy okrajů přehnutých (20×). Nejvíce okrajů typu okruží bylo zastoupeno v první skupině souborů, které s výhradami i vzhledem ke složení keramických tříd můžeme považovat za nejstarší. Jen ojedinelé se vyskytovaly v tomto shluku i starší typy okrajů jako například vzhůru vytažený okraj (3×) nebo vodorovně vyložený okraj (1×). Z ostatních okrajů bylo zastoupeno 28 okrajů džbánů, 24 okrajů mis, 16 okrajů poklic, 4 okraje kahanů a 1 okraj zásobnice.

Větší rozdíly v korespondenční analýze byly v rozložení výzdoby. Všechny tři skupiny keramických souborů měly relativně četné zastoupení radělek, a to jak jednodušších (31×), tak i složitějších geometrických motivů – dělené obdélníčky, půlobloučky atd. (78×), naopak archaičtější výzdoba pomocí ryté rýhy a ryté šroubovice se výrazněji vyskytovala pouze u první skupiny. Ve druhé skupině se více objevovala vývalková a stupňovitá šroubovice. Ryté vlnice a vrypy se vyskytovaly pouze v malém počtu u první skupiny, ale jejich nízký výskyt nelze považovat za příliš reprezentativní.

Obr. 10. Tvrz Řesanice, okr. Plzeň-jih. Výběr starší keramiky 14. století (A) a mladší keramiky 15. století (B). Sestavil L. Čapek.
 Abb. 10. Feste Řesanice, Bezirk Pilsen-Süd. Auswahl an älterer Keramik aus dem 14. Jhdt. (A) und jüngerer Keramik aus dem 15. Jhdt. (B). Zusammengestellt von L. Čapek.

Obr. 11. Tvrz Řesanice, okr. Plzeň-jih. Výběr nádobkových kachlů z mazanicové destrukce. Sestavil L. Čapek.

Abb. 11. Feste Řesanice, Bezirk Pilsen-Süd. Auswahl an Topfkacheln aus der Lehmewurf-Zerstörungsschicht. Zusammengestellt von L. Čapek.

5.3 Celkové zhodnocení

Přestože výsledky shlukové a korespondenční analýzy nejsou zcela jednoznačně vypovídající, lze předpokládat, že keramické soubory první skupiny jsou chronologicky nejstarší, zejména pak soubory ze základového žlabu pro zeď v sondě 10/10 SJ1004 a vrstvy pod valounovou dlažbou v sondě 3/04 SJ3004. Svědčí o tom výskyt starších oxidačních keramických tříd s příměsí zrn hornin a písku a dále výskyt okrajů typu okruží. Soubory z druhé a třetí skupiny lze považovat téměř za současné. Rozdíly mezi nimi jsou pouze v jiném způsobu vzniku, neboť v souborech z třetí skupiny se nachází výrazné zastoupení nádobkových kachlů pocházejících z mazanicové destrukce (obr. 10 a 11).

5.4 Datování keramiky

Datování souborů keramiky ze stratigrafických situací se opírá o srovnání s podobnými keramickými soubory z regionu jihozápadních Čech, zejména se soubory keramiky z tvrze v Chanovicích, města Nepomuku a Horažďovic. Starší soubory keramiky první skupiny můžeme na základě analogií datovat do průběhu 14. století, a to na základě společného výskytu starších oxidáčnických keramických tříd s redukčními režnými třídami, které se objevují v regionu na počátku 14. století. Také výskyt okrajů typů okruží a výzdoby pomocí ryté šroubovice a pozvolný nástup jednodušších radélek je kladen do první poloviny 14. století, zejména na základě porovnání uvedených souborů keramiky se soubory z města Nepomuku (srov. Kostrouch–Šmejdivá–Sůvová 2005, 7–8; Šmejdivá–Tetour 2006, 10–12).

Mladší soubory druhé a třetí skupiny pak charakterizuje zejména výskyt výhradně redukčního zboží šedých a modrošedých odstínů. V menším procentu se objevuje i novověká polévaná hrěnina. Z typů okrajů se v souborech nejvíce vyskytují okraje ovalené s dalšími úpravami (podříznutí, vnitřní prožlabení) a okraje přehnuté. Výzdoba je tvořena pomocí radélek složitějších geometrických motivů (obdélníčky, půlobloučky) a objevují se i plastické lišty. Charakteristický je v obou skupinách i výskyt menších hrnců a hrnků s páskovým uchem a zvonovitých poklic. Mladší řesanická keramika je podobná souborům z tvrze v Chanovicích a z měst Horažďovic a Nepomuku, které jsou datovány do horizontu kolem druhé poloviny 15. století (Kostrouch–Šmejdivá–Sůvová 2005, 7–9; Postránecká–Procházka 2011, 5; Tetour 2002, 173–174; Hůrková 2001, 80–81). Také výskyt kachlů podobné keramické třídy je podobný s nálezem části nádobkových kachlů z tvrze v Chanovicích, které jsou datované ve vrstvě z poloviny 15. století (Tetour 2005, 216–219).

Datování keramiky tak lze rozčlenit do dvou hlavních horizontů charakteristických pro 14. století a druhou polovinu 15. století. Soubory ze stratigrafických jednotek ze sondy 10/10 (SJ1002 a SJ1004) lze datovat již do 14. století, stejně tak jako vrstvu SJ3004 pod kamennou dlažbou v sondě 3/04 a další vrstvy v sondách 5/06 a 6/06. Naopak mazanicovou destrukci v sondě 8/08 (SJ8002/I–V a SJ1008), stejně jako vrstvy v sondách 1/04 (SJ1010) a 4/06 (SJ4006) lze na základě keramiky datovat až kolem druhé poloviny 15. století.

6. Rozbor nálezů mazanic

Při archeologickém výzkumu tvrze v Řesanících byl získán velký soubor mazanic, a to ze dvou sond – 8/08 a 10/10. Mazanice je směs jílovité nebo sprašové hlíny a organických příměsí (např. plev, slámy, řezanky i drobných větviček). Nejčastěji se používala k výmazu a omazu dřevěných konstrukcí jako tepelná izolace a plnila i protipožární funkci. Analýzou mazanic z archeologického kontextu mohou být rozpoznány různé druhy konstrukčních prvků, a zároveň lze i interpretovat různé stavební techniky a postupy. Analýza mazanic z tvrze v Řesanících proběhla jen u těch fragmentů, které nesly nějakou podstatnou informaci o podobě dřevohliněné stavby (např. otisk konstrukčního prvku, úprava vnější strany apod.). Rozbor mazanic považujeme z hlediska stavební podoby tvrze za zásadní, a proto bude rozboru mazanicových otisků věnována v následující části textu podrobná pozornost.

6.1 Deskriptivní systém a vlastností mazanic

Pro určení vlastností mazanic byl využit jednotný deskriptivní systém MAZANICE (Vařeka 1995, 61). U mazanic byly popisovány následující vlastnosti: barva (B), v podobě vlastní barvy a odstínu, materiál (M) a intenzita výpalu (V). Materiál byl členěn do tří skupin: 1 – málo kompaktní, snadno se drolí, obsahuje značné množství organických příměsí (plevy, sláma, větvičky atd.); 2 – středně kompaktní, drolí se minimálně, obsahuje menší množství organických příměsí; 3 – velmi kompaktní, nedrolí se, obsahuje velmi malé množství organických příměsí nebo žádné. Výpal byl rozdělen podle intenzity (síly) do čtyř skupin: 1 – slabý, snadno se láme v ruce; 2 – střední, láme se obtížněji; 3 – silný výpal, mazanice nelze lehce rukou lámat; 4 – mazanice prošla extrémním žářem, povrch často překrývají natavené úlomky hornin, připomíná strusku, otisky jsou často zkroucené a deformované.

6.2 Otisky konstrukcí a jejich typologické rozřazení

Pro lepší orientaci v typologickém řazení jednotlivých otisků dřevěných konstrukcí a úprav povrchu omazu (bez otisků) bylo využito alfanumerické třídění. Alfanumerický pětimístný kód byl převzat z deskripčního systému MAZANICE, který byl postupně upravován a rozšiřován. Tato práce dále rozšiřuje kompletní dosud nepublikovaný typář mazanic P. Vařeky. Znaky v alfanumerickém pětimístném kódu jsou rozděleny do skupin (velké písmeno označuje typ konstrukčního prvku, např. kuláč, prut, tesaný prvek, nebo kombinaci několika z výše uvedených prvků); podskupin (malé písmeno, upřesňuje charakter fragmentu mazanice, např. jednostrannost nebo dvoustrannost otisku); typů, variant a subvariant (číslice upřesňující povahu zlomku).

6.3 Typy otisků dochované v mazanicích

Otisky, které byly identifikovány v mazanicích z tvrze v Řesanících, jsou rozděleny do sedmi skupin: A – kuláče (nad 3 cm), B – tesané prvky, C – kombinace kuláčů a tesaných prvků, D – kombinace kuláčů a prutů, E – kombinace tesaných prvků a prutů, H – otisky prutů (do 3 cm), J – bez otisků prutů (vnější upravený omaz stěn). Tyto skupiny se dále dělí na typy (např. Aa1), varianty (Aa1.1) a subvarianty (Aa1.1.1).

6.4 Výsledky rozboru souboru mazanic

Vyhodnocený soubor mazanic tvořilo celkem 304 fragmentů o celkové hmotnosti 256,758 kg. Hmotnost fragmentů se pohybovala nejčastěji v rozmezí 367 g a 1 072 g (153 zl.) s mediánem okolo 643 g. Nad dva kilogramy mělo 21 fragmentů a nejtěžší zlomek vážil 5,647 kg. Celkem 277 fragmentů neslo alespoň jeden nebo více otisků dřevěných konstrukčních prvků. Dalších 27 zlomků mělo pouze upravenou vnější stranu hlazením – u těch se nedochovaly negativy po konstrukčních prvcích. Celkem bylo určeno 31 typů, 50 variant a 88 subvariant. Nejčastěji byl zastoupen materiál málo kompaktní s větším obsahem organického materiálu (186 zlomků) a středně kompaktní s menším podílem organických příměsí (113 zlomků). Pouze u pěti fragmentů mazanic byl zaznamenán materiál, který obsahoval nepatrné množství organických příměsí. Výpal mazanic převažoval v naprosté většině střední (225 zlomků), silný (50 zlomků) a okrajově byly zastoupeny fragmenty, které prošly nízkou intenzitou výpalu (29 zlomků). Barva u fragmentů mazanic převažovala nejčastěji v různých odstínech oranžové (hnědooranžová, oranžovohnědá, okrovooranžová). Dále se vyskytovaly mazanice s odstíny červené (silný výpal) a šedé.

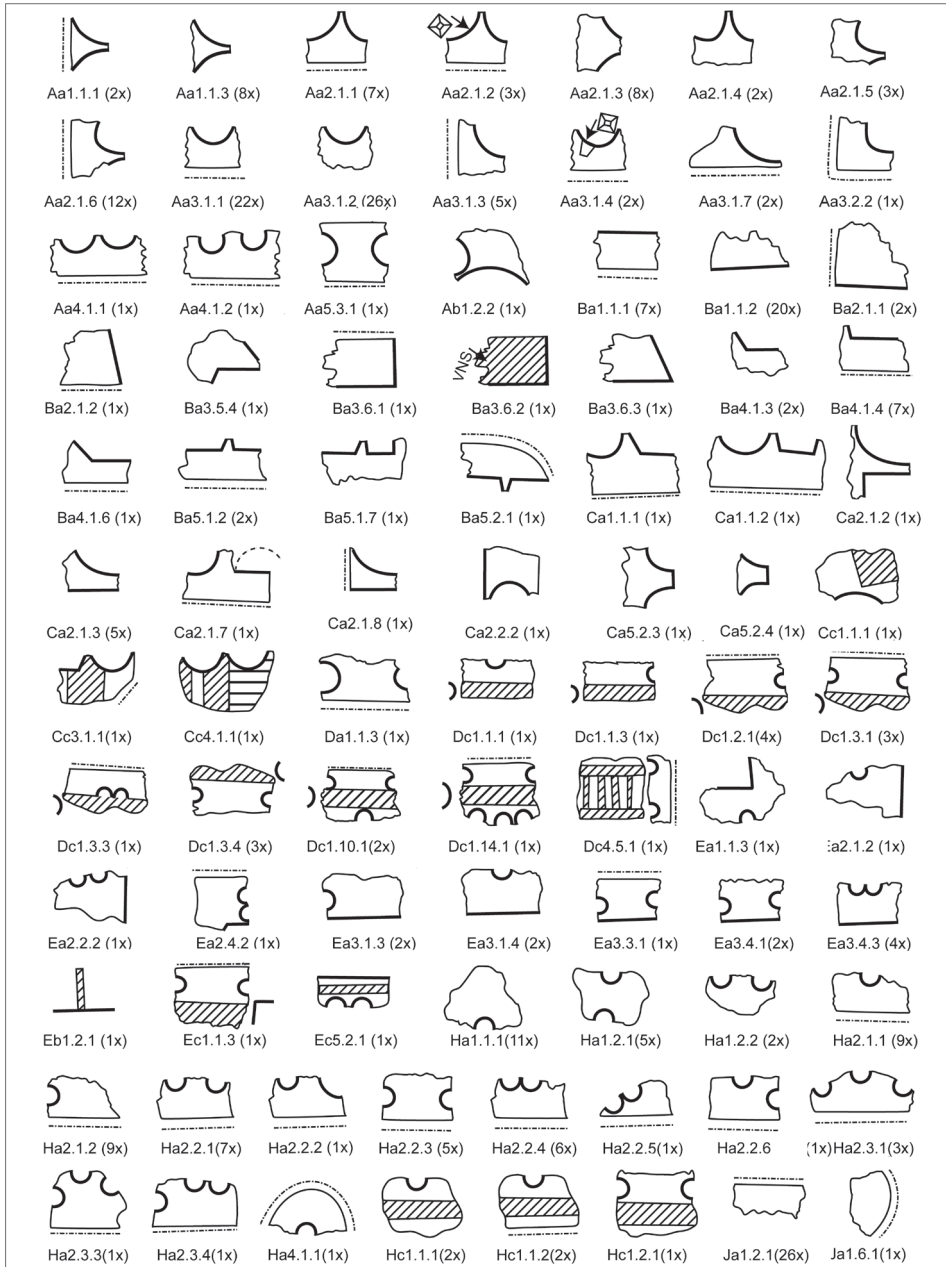
U mazanice byla sledována fragmentarizace a jednotlivé zlomky byly měřeny na čtvercové šabloně o poměrech stran od 1 cm do 18 cm (kategorie 1-12), nad 18 cm je kategorie 13, která byla identifikována u nezanedbatelného počtu zlomků. Střední velikost (kategorie 6-9) byla zaznamenána u 140 zlomků, obdobný počet 143 zlomků byl zaznamenán u kategorie 10-12 a jako velmi velké zlomky lze označit kusy mazanice, které byly větší než 18 cm (21 zlomků – kategorie 13). Některé zlomky měly délku strany větší než 20 cm a 30 cm.

6.5 Konstrukční prvky

Analýza otisků umožnila interpretovat sedm základních skupin konstrukčních prvků nebo jejich kombinací. Dále v textu bude uvedena stručná charakteristika a interpretace jednotlivých konstrukčních prvků nejčastěji podle typů a ojedinelé i subvariant. V tabulce 1 jsou schematicky vyjádřeny všechny subvarianty určené při analýze mazanic včetně jejich počtu.

6.5.1 Kuláče (skupina A)

Nejpočetnější skupinou konstrukčních prvků byly negativy po kuláčích (109 zlomků). Otisk jednoho kuláče byl identifikován celkem u 59 zlomků (typ Aa3, Aa3.1.1 – obr. 12). Otisky dvou kuláčů byly zachyceny na 49 zlomcích a lze je rozdělit do dvou skupin podle stavební konstrukce. První, početnější skupinu tvořily omazy roubených konstrukcí (typ Aa2 – 35 zl.; Aa2.1.1 – obr. 12, obr. 13:1) a výmazy spár mezi kuláči (Aa1 – 10 zl., obr. 13:2). Druhou skupinu tvořily negativy kuláčů, které byly menšího rekonstruovatelného průměru, přičemž spára mezi

Tab. 1. Schematický typář subvariant mazanic podle P. Vařky. Doplněno P. Netolickým o nové typy. V závorce počet fragmentů určených z tvrže v Řesanicích.

Tab. 1. Schematische Typenübersicht der Lehmewurf-Subvarianten nach P. Vařka. Von P. Netolický um neue Typen ergänzt. In Klammern Anzahl der in der Feste in Řesanice identifizierten Fragmente.

kuláči byla mnohem větší (Aa4.1.1 – 1 zl.; Aa4.1.2 – 1 zl.; Aa5.3.1 – 1 zl.; Ab1.2.2 – 1 zl.). V jednom případě se dochoval i otisk tří kuláčů o malých rekonstruovatelných průměrech (Aa4.2.4).

Celkem se podařilo rekonstruovat průměry kuláčů u 81 otisků kuláčů (51%), které lze rozdělit do tří velikostních kategorií. Nejmenší průměry kuláčů se pohybovaly v rozmezí od 3,2 až 6 cm (17 kuláčů) a do střední kategorie byly zařazeny průměry mezi 10 a 20 cm (41 kuláčů).

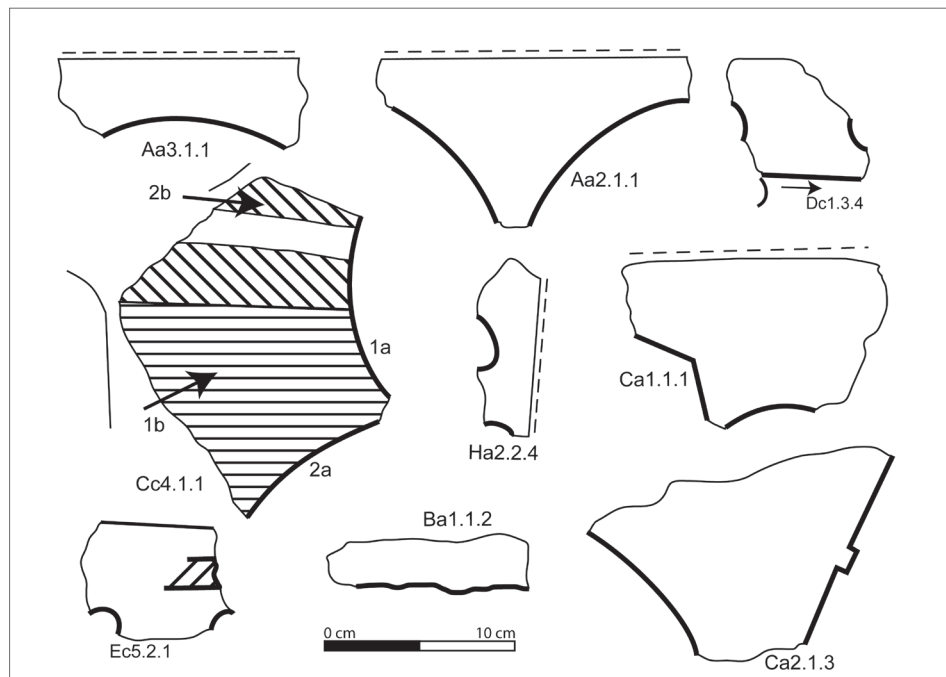
Velkého průměru byly rekonstruované průměry kuláčů v rozmezí 22 až 30 cm i více (23 kuláčů). Střední průměry a velké průměry byly přiřazeny k typům Aa2, Aa1 a Aa3. Na některých zlomcích mazanic se dochovaly i otisky po kuličkách, které sloužily k uchycení omazu na roubené stěny (celkem 5 zlomků).

6.5.2 Tesané prvky (Skupina B)

Soubor 48 zlomků mazanic nese otisk tesaných prvků. Nejvíce fragmentů (40 ks) neslo otisk jednoho částečně dochovaného tesaného prvku (typ Ba1, Ba1.1.2 – obr. 12; Ba2; Ba4). Nejzajímavější jsou subvarianty Ba2.1.1 – 2 zl. a Ba2.1.2, kde se dochovala úprava vnější strany kolmo k otisku tesaného prvku (obr. 13:5). Otisky dvou tesaných prvků se dochovaly u typů Ba3 a Ba5 (omaz trámů roubené konstrukce, obr. 13:4).

6.5.3 Kombinace tesaného prvku a kuláče (skupina C)

Nejčastější a často jediná byla kombinace jednoho tesaného prvku a jednoho kuláče, která byla identifikována u 11 zlomků (typ Ca1, Ca2, obr. 12; obr. 13:3). Dva zlomky (typ Ca5) měly otisky dvou kuláčů, kde se ve spáře dochoval i otisk tesaného prvku (lišty). Obdobná dřevěná konstrukce i v otiscích nevytápěné mazanice byla zachycena v domě čp. 127 na náměstí Republiky v Plzni (Anderle–Kyncl 1997, 73–78). Otisk tesaného prvku a kuláče na sebe kolmých byl zaznamenán u jednoho zlomku (Cc1.1.1). Unikátně se dochovaly dva zlomky, které pocházely z nároží přesahů roubené konstrukce. Subvarianta Ca3.1.1 nesla otisk souběžného kuláče a tesaného prvku (pravděpodobně ztesaný kuláč), který protínal částečně dochovaný otisk kuláče. Patrně se dochovala i úprava vnější strany, která byla téměř paralelní se souběžným kuláčem a tesaným prvkem. Druhá subvarianta Cc4.1.1 měla velmi dobře dochované otisky dvou souběžných kuláčů o rekonstruovatelných průměrech nad 20 cm a dvou tesaných prvků, jež se protínají. Jeden tesaný prvek se dochoval velmi dobře a druhý jen částečně (obr. 12, 13:10).

Obr. 12. Překreslené zlomky mazanic. Vytvořil P. Netolický.
Abb. 12. Nachgezeichnete Lehmewurffragmente. Angefertigt von P. Netolický.

6.5.4 Skupina H (pruty)

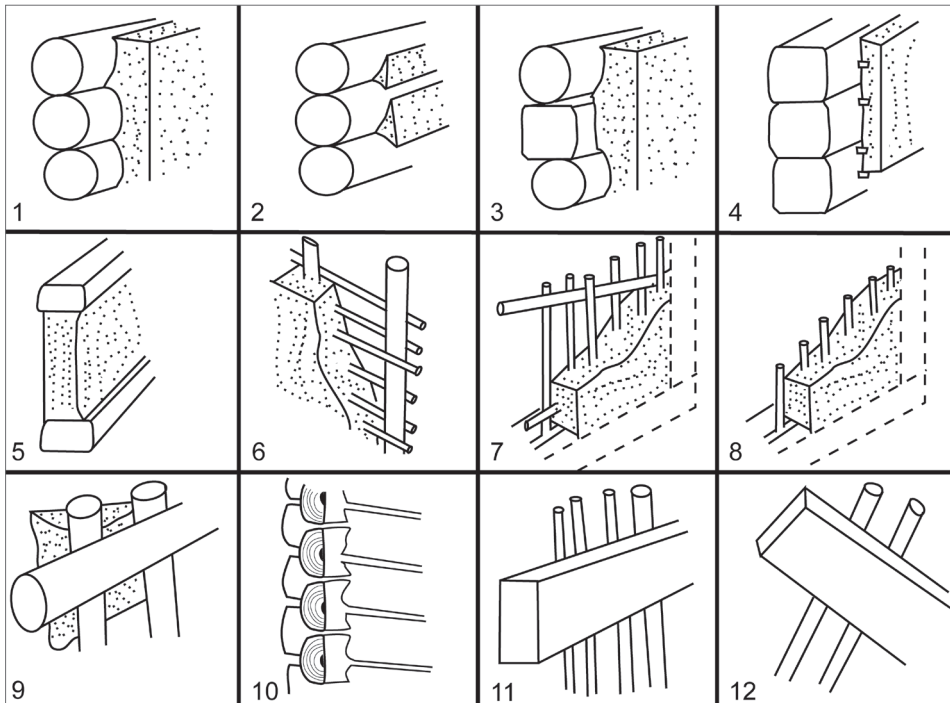
Druhou nejpočetnější skupinu tvořily otisky prutů (68 zlomků). Fragmentsy mazanic nesly otisk jednoho (Ha1.1 – 11 zl.; Ha2.1 – 18 zl.; Ha4.1 – 1 zl.), dvou (Ha1.2 – 7 zl.; Ha2.2 – 21 zl., obr. 12) a třech prutů (Ha2.3 – 5 zl.). V pěti případech se dochovalo vzájemné křížení jednoho prutu s jedním (Hc1.1.1 – 2 zl.; Hc1.1.2 – 2 zl.) anebo dva souběžné pruty s jedním (Hc1.2.1 – 1 zl., obr. 13:9).

6.5.5 Kombinace kuláč a prut (skupina D)

Tato skupina až na jeden zlomek (Da1.1.3 – kuláč a prut jsou souběžné) se vyznačovala křížením jednoho kuláče s jedním (varianta Dc1.1 – 2 zl.; Dc1.2 – 4 zl.), dvěma (Dc1.3 – 7 zl., obr. 12), třemi (subvarianta Dc1.10.1 – 2 zl.) a pěti pruty (Dc1.14.1 – 1 zl.). V jednom případě se dochoval velký fragment mazanice o váze 5 647 g a délce až 30 cm se zřetelnými otisky dvou kuláčů a pěti prutů (Dc4.5.1, obr. 15). Pouze v jednom případě se nepodařilo rekonstruovat průměr u kuláče, v ostatních případech se průměr pohyboval mezi 4 a 8 cm (17 kuláčů).

6.5.6 Kombinace tesaného prvku a prutu (skupina E)

U celkem 14 zlomků byla zaznamenána kombinace otisků tesaných prvků a prutů. Pouze v jednom případě šlo zcela určitě o souběžný otisk prutu a tesaného prvku (Ea1.1.3). Celkem u 14 zlomků nebylo možné jednoznačně určit, zda šlo o křížení tesaných prvků a prutů. V některých případech lze připustit i možnost, že mohly být prvky souběžné. Všech 14 zlomků mělo otisk jednoho tesaného prvku a jednoho (varianty Ea2.1 – 1 zl.; Ea3.1 – 4 zl.) nebo dvou prutů (varianty Ea2.2 – 1 zl.; Ea2.4 – 1 zl.; Ea3.3 – 1 zl.; Ea3.4 – 5 zl.; Ec1.1 – 1 zl., obr. 13:11–12). Celkem unikátně se dochoval otisk zkřížení dvou a jednoho prutu a tesaného prvku (Ec5.2.1, obr. 12), i když v tomto případě byla interpretace otisků poněkud nejednoznačná. V jednom případě se zachoval otisk prutu, který byl s největší pravděpodobností začepován do tesaného trámu (Eb1.2.1).

Obr. 13. Rekonstrukce dřevěné konstrukce podle otisků z jednotlivých mazanic. Vytvořil P. Netolický.

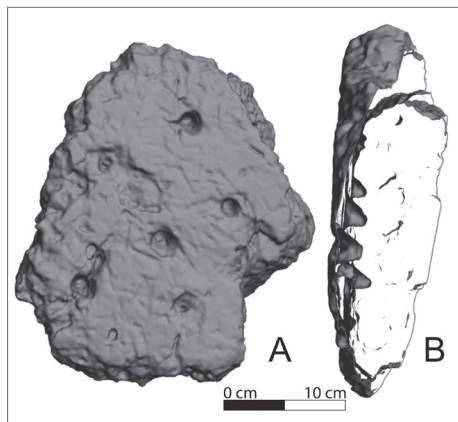
Abb. 13. Rekonstruktion der Holzkonstruktion gemäß den Abdrücken von den einzelnen Lehmewurfresten. Angefertigt von P. Netolický.

6.5.7 Vnější strana omazů (skupina J)

Celkem 27 zlomků mazanice se zachovanou vnější stranou upravenou hlazením nemělo žádný otisk konstrukčního prvku. Nejvíce fragmentů mělo dochovanou pouze jednu vnější stranu (Ja1.2.1 – 26 zl.). Jeden zlomek měl konvexní profilaci vnější strany (Ja1.6.1 – 1 zl.). Zlomky nebylo možné jednoznačně přiřadit k některým z dřevěných konstrukčních typů.

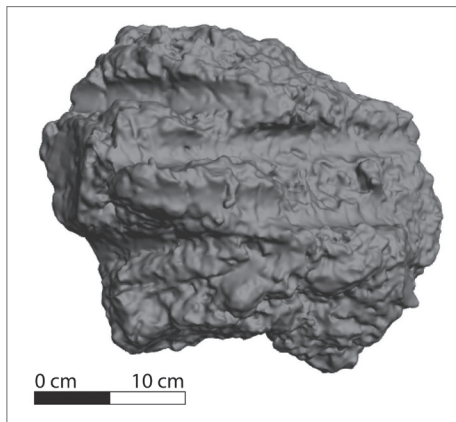
6.6 Interpretace stavební podoby

Nepočtený soubor mazanic, který byl zpracován, poskytl poměrně značné množství informací o variabilitě stavebních technik. Na základě jejich zhodnocení můžeme klasifikovat dvě dominantní stavební techniky, jsou to: 1) roubená konstrukce a 2) hrázděná konstrukce.

Obr. 14. Trojrozměrný otisk mazanice, A – vnější strany mazanice (typ Dc4.5.1), B – řez mazanice s patrnými důlky. Vytvořil J. Plzák.

Abb. 14. Dreidimensionaler Abdruck eines Lehmewurf-fragments, A – Außenseite (Typ Dc4.5.1), B – Schnitt mit erkennbaren Grübchen. Erstellt von J. Plzák.

Obr. 15. Trojrozměrný otisk mazanice (typ Dc4.5.1) s otisky konstrukčních prvků. Vytvořil J. Plzák.

Abb. 15. Dreidimensionaler Abdruck eines Lehmewurf-fragments (Typ Dc4.5.1) mit Abdrücken von Konstruktionselementen. Erstellt von J. Plzák.

Roubenou konstrukci lze interpretovat na základě mazanic, které náleží k variantám Aa1, Aa2, Aa3, Ca1, Ca2, Ca5, Cc3 a Cc5. Roubenou konstrukci mohly tvořit i otesané kuláče, které patří k variantám Ba1. Roubené stěny byly stavěny z kuláčů o průměru až 30 cm i více. Otisky menších kuláčů mohly pocházet z povalového stropu (10 až 20 cm), avšak nelze vyloučit, že pocházely i z roubených stěn dalších menších staveb. U některých mazanic se dochovala úprava vnějších stran hlazením, v některých případech jsou velmi jemně hlazené. Síla omazu se pohybovala od 2 do 9 cm. Celkem deset zlomků bylo identifikováno vždy v kombinaci tesaného prvku nebo kuláče.

Druhou stavební konstrukci můžeme označit v obecné terminologii jako hrázdění. Doklady této techniky můžeme odvozovat nejčastěji od křížení tesaného prvku a prutů v různých kombinacích (varianta Ea2, Ea3, Eb, Ec). Dokladem výplně hrázděných polí mohou být i tři subvarianty, na kterých otisk tesaného prvku a vnější strana omazu v jednom případě svírá téměř pravý úhel (Ba2.1.2 – 1 zl.) a v druhém případě pravý úhel (Ba2.1.1 – 2 zl.). U třetí subvarianty svírají otisky tesaných prvků pravý úhel a omaz má dochovanou úpravu vnější strany hlazením (Ba3.6.2 – 1 zl.). Celkem 85 zlomků náleželo skupinám H a D, které tvořily s největší pravděpodobností výplň polí hrázděné konstrukce (obr. 13:6–8). Vzájemná vzdálenost jednotlivých prutů byla velice rozdílná a pohybovala se od 1 do 10 cm. Změřená minimální síla omazu se pohybovala v intervalu od 1 do 10 cm, nejčastěji v intervalu od 4 do 6 cm. Rekonstruovatelná maximální síla jednotlivých hrázděných polí se tak mohla pohybovat v rozmezí 20 až 30 cm. Hmotnost, síla a velikost mazanic poskytly možnosti interpretace, že většina těchto fragmentů byla součástí hrázdění, či alespoň součástí masivní vyplétané stěny.

Poměrně zajímavé informace přinesly mazanice, na kterých se dochovala úprava vnější strany hlazením (183 fragmentů). Úprava povrchu mazanic byla v 54 případech velmi jemně vyhlazená, podle zkušeností ze stavebních experimentů, etnografického pozorování a doposud zpracovaných souborů mazanic ze středověku až v poněkud nadstandardní podobě. Na vyhlazené vnější straně byly zaznamenány i zbytky vápenného nátěru (9×), důlky vzniklé buď prstem či dřívkem (9×), které sloužily patrně k uchycení vnější vrstvy omítky či další vrstvy mazanice na vlastní mazanice omaz (obr. 14: A a B; též Tetour 2008, 1021), nebo mohly plnit pouze estetickou funkci. Zajímavé bylo, že tyto důlky byly zaznamenány na omazech v kombinaci menších kuláčů (resp. menších trámků) a prutů (patrně z výplně hrázděných polí). V jednom případě byla zaznamenána i zvířecí stopa.

Doposud byly zpracovány dva velké soubory mazanic z vrchnostenských sídel v Čechách, které umožňují alespoň základní srovnání s tvrzí v Řesanících. První analýza mazanic byla provedena T. Durdíkem v případě tvrze v Kundraticích na Mostecku (Durdík 1975, 677–681) a druhý větší soubor byl analyzován z archeologického výzkumu tvrze v Chanovicích (Tetour 2008, 1013–1035). V prvním případě šlo sice o zevrubnou interpretaci mazanic, ale o to důležitější pro další vývoj metodiky zkoumání tohoto typu artefaktu. Naproti tomu soubor z Chanovic byl podroben již metodické analýze pomocí formalizovaného deskriptivního systému KLASIMA. Rozdílnost deskriptivních systémů KLASIMA a MAZANICE (Vařeka 1995, 59–64) neumožňuje podrobně porovnat jednotlivé soubory mazanice bez součinnosti autorů. Nicméně alespoň kvalitativním porovnáním mazanic se ukázalo, že soubory obsahují téměř tytéž typy, varianty a subvarianty (podle systému MAZANICE), které můžeme stejně interpretovat jako součást roubené či hrázděné konstrukce. Úprava vnějších stran mazanice byla u některých zlomků identická (viz výše).

Na základě vyhodnocení mazanice je možné se domnívat, že dřevěná konstrukce mohla být dvoupodlažní, ale patrně i vícepodlažní s členěným interiérem (doklady kachlů). Sama nadzemní konstrukce mohla mít roubený základ (nelze vyloučit roubení i mezi jednotlivými patry), čemuž nasvědčují zlomky mazanic z výmazu spár mezi kuláči, jejich omazu a přesahu. Na roubenou konstrukci pravděpodobně nasedalo hrázdění, to by vysvětlovalo velké množství otisků prutů a jejich kombinace s tesanými prvky a menšími kuláči. Bez velkého nebezpečí omylu lze ze zpracovaného materiálu usoudit, že šlo o komplikovanou stavbu s užitím několika konstrukčních variant.

7. Stavební vývoj

Objekt palácové tvrze v Řesanících dnes nelze považovat za jednorázově vzniklou stavbu. Na základě archeologického výzkumu a jeho rozboru lze připustit přestavbu tvrze na starším půdorysu. Lze uvažovat o minimálně třech stavebních fázích na základě dochovaných konstrukcí, které mohou být odděleny menšími časovými hiáty a dalšími blíže nerozpoznanými přestavbami.

1. fáze

Nejstarší fázi tvoří založení zdiva vybíhajícího ze středu jižního průčelí černé kuchyně a segmentovitě se stácející k západu. Zdivo bylo pečlivě oboustranně licováno a bylo zapuštěno do staršího širokého základového žlabu zahloubeného do geologického podloží. Keramické nálezy z výplně – vrstev – z tohoto žlabu umožňují datování zdiva do počátku 14. století. Zdivo zřejmě představuje fragment obvodové hradby, která byla později rozebrána, o čemž svědčí ubouraná koruna zdiva. Na jihozápadní straně pak zdivo končí obloukovým výklenkem se dvěma schodovými stupni vně hradby, které mohly být součástí vstupu do areálu tvrze, avšak nelze vyloučit i mladší přízdění výklenku. Další průběh zdiva pod mocnými novověkými a recentními navážkami by odhalil až hloubkový geofyzikální průzkum. Zdivo je zřejmě současné se zdívem vybíhajícím z jihozápadního nároží černé kuchyně. Interpretace této zděné konstrukce, která byla zachycena pouze zčásti na západním profilu, zůstává nejasná. Nelze prozatím vyloučit, že mohla tvořit součást základového zdiva vyšší nadzemní stavby.

2. fáze

Druhá fáze začala zřejmě radikální přestavbou celého objektu tvrze a jejím rozšířením směrem na východ a můžeme ji orientačně datovat kolem druhé poloviny 15. století. Projevem této přestavby je i stržení starší, ještě dřevohliněné podoby tvrze, respektive zničení dřevohliněných staveb uvnitř areálu požárem, jehož dokladem je mohutná mazanicová destrukce. Součástí mazanicové destrukce byly i nálezy keramiky s patrnými stopami přepálení žářem. Zajímavé jsou nálezy nádobkových kachlů a omazů kachlových kamen, které mohly pocházet ze stavby obytné funkce. Mazanicová destrukce však zřejmě pocházela z různých částí dřevohliněných nadzemních staveb nebo z komplikované stavby s užitím více dřevěných konstrukčních prvků (roubení a hrázdění), což vyplývá z rozborů mazanice. Redeponovaná mazanicová destrukce vyplnila prostor mezi oběma staršími gotickými zdmi a navýšila terén o zhruba 1 metr.

Ve druhé polovině 15. století byla na zplanýrovaném půdoryse dřevohliněné stavby založena stavba, respektive nadezděno podlaží černé kuchyně čtvercového půdorysu, které využilo zčásti i starší kamennou obvodovou zeď jako opěrnou plentu pro vstup do zahloubeného valeně zaklenutého sklepa vysunutého vně obvodové hradby. Původní obvodová zeď byla zřejmě snížena, o čemž svědčí ubouraná koruna zdiva. Na zbytku sníženého zdiva spojujícího dvojici starších zdí bylo položeno první nadzemní podlaží. Z jihovýchodního nároží sklepa provázaného s černou kuchyní vybíhala pak nová obvodová zeď o délce 6,7 m směrem k jihu. Z její báze byl získán soubor keramiky datovaný do druhé poloviny 15. století.

Souběžně se stavbou černé kuchyně vznikl zřejmě i nový reprezentační trojprostorový palác. Stavba paláce a černé kuchyně ukazuje na základě zevrubného stavebně historického průzkumu a archeologického výzkumu na jednu stavební etapu. Archeologický výzkum prozatím nepotvrdil – na základě dvou drobných sondáží vně obvodového zdiva – starší etapu výstavby paláce. Dosud nevyjasněnou otázkou zůstává využití prostoru před samým palácem, který pod mohutnými recentními novověkými navážkami může skrývat další pozůstatky neznámých zděných konstrukcí staveb. Archeologickým výzkumem se podařilo prokázat využití prostoru mezi palácem a černou kuchyní, který byl zastavěn v 50. letech 20. století kurníkem. Prostor mezi palácem a černou kuchyní sloužil jako komunikační, což dokládají i nález části valounové dlažby a stopy zazděného otvoru ve východní kratší stěně paláce zjištěného během stavebně historického průzkumu.

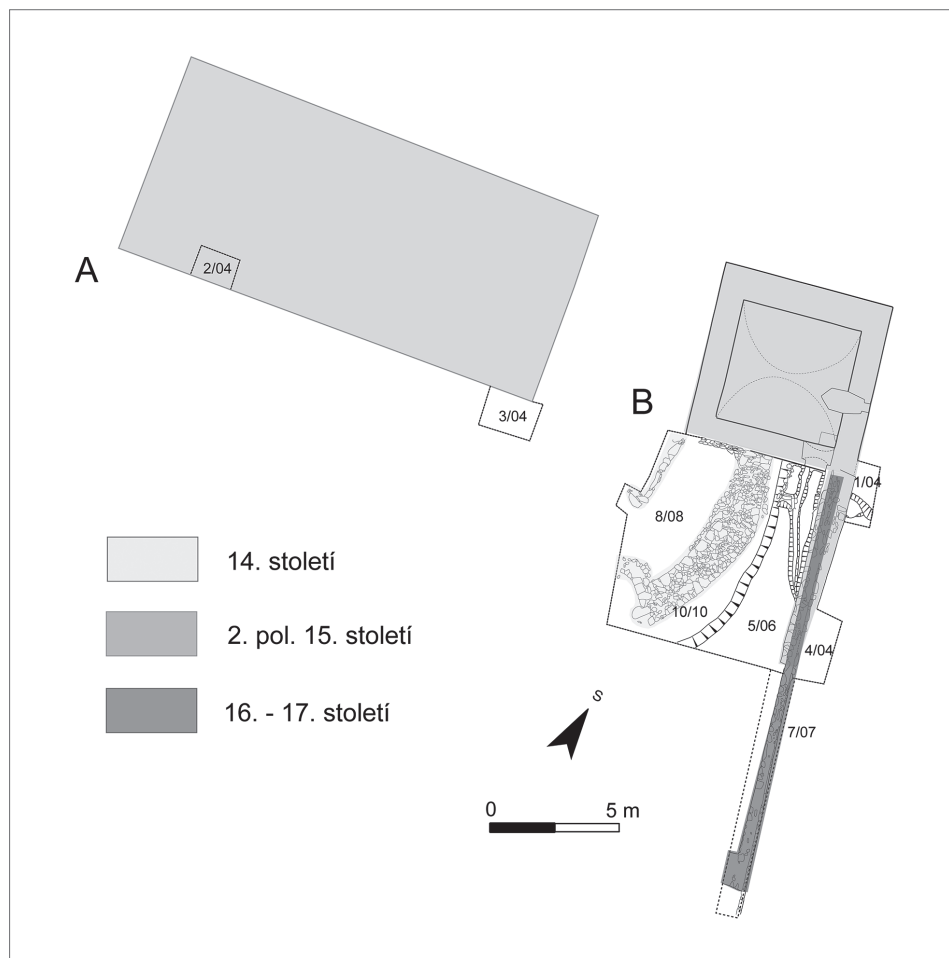
3. fáze

Ve třetí fázi, kterou můžeme pouze zhruba datovat do rozmezí mezi 16. a 17. stoletím, došlo k rozšíření obvodového zdiva vybíhajícího z jihovýchodního rohu černé kuchyně přizděním nové subtilnější plenty, která zpevňovala průchod do sklepa. Kamenná plenta vybíhala směrem k jihu do prostoru dvora a poté se stáčela v pravém úhlu směrem k západu. Kamenná plenta představuje nejmladší fázi ohrazení celého areálu tvrze, kdy již tvrz ztratila svou fortifikační funkci.

4. fáze

Ve čtvrté fázi ve druhé polovině 18. století došlo pak k radikálním úpravám celého prostoru, k zasypání příkopu a k umělému navýšení původního terénu navážkami, které setřely stopy původního reliéfu a fortifikační koncepce celého areálu. Na stabilním katastru z roku 1837 je dobře patrná parcela respektující pravděpodobný průběh zaniklého příkopu.

V této fázi došlo k radikální přestavbě původního trojprostorového paláce a ke stržení původních kleneb v interiéru a k nahrazení plochostropým řešením. Došlo také zřejmě k osazení druhotně vloženého portálu do nově proraženého vstupu do sýpky. V této době přestala tvrz plnit svoji rezidenční funkci a stala se výhradně objektem pro hospodářské účely – sýpkou.

Obr. 16. Tvrz Řesanice, okr. Plzeň-jih. Rekonstrukce stavebního vývoje na základě rozboru archeologického výzkumu a archeologických nálezů. Vytvořil L. Čapek.

Abb. 16. Feste Řesanice, Bezirk Pilsen-Süd. Rekonstruktion der baulichen Entwicklung gemäß der Analyse der archäologischen Grabung und der archäologischen Funde. Erstellt von L. Čapek.

8. Závěr a diskuse

Dovolujeme si na základě rozboru archeologického výzkumu vyslovit názor, že starší středověké šlechtické sídlo lze klást do míst dnes stojící tvrze na základě odkrytí situací datovaných do 14. století.

Areál staršího sídla byl opevněn obvodovou zdí, jejíž segmentovitý úsek byl zachycen před černou kuchyní. Obvodová hradba z lomového kamene byla zahlobena do staršího základového žlabu, z jehož vrstev byla získána keramika datovaná do počátku a průběhu 14. století.

Důležité zjištění přinesl rozbor mazanicevé destrukce, která vyplnila prostor mezi zděnými konstrukcemi. Nálezy mazanicevé destrukce ze starších dřevohliněných stavebních fází nejsou v kontextu archeologických výzkumů tvrzi zcela neobvyklým jevem (srov. Durdík 1975, 677–681; Tetour 2008, 1013–1035). Značná kubatura, velikost a tloušťka zlomků dovolují připouštět hypotézu o vícepodlažních dřevohliněných nadzemních konstrukcích staveb na zděném základě. Zda mazanice z Řesanice pocházela z nadzemního patra nějaké věžovité stavby, podobně jako např. v Kundraticích na Mostecku nebo v případě tvrze v Čimicích u Prahy, nelze na

základě stavu poznání prokázat (srov. Durdík 1975, 677; Huml 1985, 296). Zajímavé je ovšem srovnání podobnosti konstrukční mazanice z destruktce z Řesaníc s nálezy souboru mazanice z blízké tvrze v Chanovicích, vzdálených ca 4 km jižně, kde se objevuje řada shodných konstrukčních prvků (viz kapitola 6. Rozbor nálezů mazanice). Ovšem jak v případě Řesaníc, tak i Chanovic šlo o destrukci pocházející patrně z různých částí dřevohliněných staveb neznámé funkce uvnitř areálu tvrzí, které byly po jejich shoření a zničení využity jako výplň, respektive jako redeponovaná vrstva. Část souboru otisků dřevohliněných konstrukcí z Chanovic však pocházela z vícepodlažního obytného objektu paláce v jihozápadní části, který byl v jádře zděný (Anderle 2001, 65; Hůrková 2001, 88; Tetour 2008, 1013–1035). Také v případě Řesaníc pocházela mazanice z destrukce ze stavby obytné funkce, což dokládá společný nálezy kachlů shořelých a pohozených společně s keramikou. V kontextu nálezů mazanice s nádobnými kachli, omazy kamen a redukčně pálenou keramikou datovanou do druhé poloviny 15. století mohla pocházet destrukce z dřevohliněné prostory (roubeného nebo hrázděného patra) v rámci staršího paláce nebo z jeho zateplené roubené světnice – omazaného srubu z menších kuláčů. Podobné příklady vydřevených prostor na tvrzích vytápěných kachlovými kamny (tzv. *Trinkstube*) jsou doloženy i jinde, například tvrze Litovice, Lštění, Lošany, Kestřany – Dolní tvrz, Sudkův Důl (Rykl 1995, 61; Procházka 2008, 381–382; Rykl 2003, 103, 105; 2007, 47–50, 59–63; Rykl–Škabrada 2003, 115; Rykl 2012, 189–191). Nálezy a rozbor mazanice z tvrzí Řesaníc a Chanovic patří k dosud největším zpracovaným souborům středověkých mazanice nejen ve sledovaném regionu, ale i v kontextu českých tvrzí vůbec.

Nejpozději v pozdně gotickém období ve druhé polovině 15. století došlo k výstavbě (rozšíření?) palácového křídla a samostatně stojícího objektu černé kuchyně. V této době tvrz zřejmě začíná více plnit funkci reprezentativního rezidenčního sídla, o čemž svědčí celková mohutná dispozice trojprostorového paláce a výstavba samostatného objektu černé kuchyně, která nemá dosud u středověkých tvrzí v Čechách podobné analogie. V kontextu českých tvrzí jsou známe dochované černé kuchyně z tvrzí Vlksice (Úlovec a kol. 2005, 967–966) a Cuknštejna (Rykl 2012, 198), ovšem v těchto případech jsou kuchyně součástí dispozice staveb v rámci tvrzí. Další známé obdobné příklady černých kuchyní s oktogonálním dymníkem pocházejí z hradů Roupova (Menclová 1976, 434) nebo Vízmburka (Hejna 1981, 22–25; Slavík 2008, 287).

V mladší fázi z doby kolem druhé poloviny 15. století byl celý areál obehnan novou subtitlnější obvodovou zdí vycházející z jihovýchodního nároží objektu černé kuchyně, a tvrz tak ztratila část své původní fortifikační funkce, neboť nová zeď měla charakter jednoduššího ohrázení celého areálu. Zajímavé zjištění přinesl rozbor hřbitovní zdi kostela Všech svatých, který se nacházel 200 m vzdušnou čarou na vyvýšenině severně nad tvrzí. Ve hřbitovní zdi kostela datované do pokročilého 15. století byly zjištěny prvky aktivní obrany v podobě zazděných otvorů střílen. Opevněný kostel ve výhodnější poloze tak mohl převzít část fortifikačních funkcí tvrze a dokládá jedinečnou symbiózu funkcí panského sídla a vlastnického kostela řesanické šlechty v pozdním středověku (Čechura 2002, 379).

Tvrz v Řesanících lze porovnat i s blízkými tvrziemi v Kadově a Zábobí (Kašička–Nechvátal 1986, 55–56, 142–146). Nabízí se i srovnání s nedalekými Chanovicemi, u nichž však nejde o jednoznačnou tvrz, neboť vzhledem k rozloze, dispozici a umístění jde o stavbu typologicky již hraničící s hradem (Anderle 2001, 64). Tvrz v Kadově patřila ve druhé polovině 14. století a v 15. století šlechtickému rodu, který byl v příbuzenském svazku k pánům z Řesaníc (Švábek–Úlovec 1986, 77–78). Stejně jako v Řesanících byla i v Kadově a Zábobí ústřední stavbou tvrzí obdélná patrová stavba víceprostorového a částečně podsklepeného paláce s mladšími přístavbami. V Chanovicích šlo zřejmě ještě o složitější dispozici objektu, která byla tvořena čtvercovou obytnou věží, později nahrazenou obdélným obytným vícepodlažním palácem (Anderle 2001, 64–65). Archaickou podobu dispozičního řešení víceprostorového patrového gotického paláce s původními architektonickými detaily (úzká lomená okénka s ostěním, pozdně gotické portály) lze nalézt i u vzdálenější tvrze ve Volyni (Hejna 1979; Kašička 2000, 77–81). V Kadově se navíc ve zdivu přestavěného paláce dochovaly zazděné sedlové portály s ostěním podobné portálům v Řesanících (Kašička–Nechvátal 1986, 55). Palácové objekty tvrzí v Kadově a Zábobí byly přestavěny na přelomu 18. a 19. století na barokní sýpky.

Areály opevněných sídel nižší šlechty v Kadově, Zábofi a Chanovicích se podobně jako v Řesanících nacházely v sousedství raně gotických kostelů, jejichž byla místní šlechta patronem. V případě tvrze v Kadově a také v Chanovicích byl, podobně jako v Řesanících, areál obehnan příkopem, o čemž svědčí jeho půdorys na katastrálním plánu z roku 1837 (Kašička–Nechvátal 1986, 55). Starší vnější opevnění v podobě zděné obvodové zdi z lomového kamene bylo doloženo archeologickým výzkumem v Chanovicích (Anderle 2001, 64– 65; Hůrková–Tetour 2001, 12–13).

Tvrz	Návaznost na kostel	Typologie (Chotěbor)	Patrový obdélný palác	Hranolová věž	Obvodová hradba	Příkop	Arch. prvky	Hospodářský dvůr	Starší fáze sídla	Přestavba sídla
Řesanice	+ / ca 150 m	4?	+	–	+	+	portály	+	14. stol.	15./16. stol.
Chanovice	+ / ca 50 m	7	+	+	+	+	konzoly	+	14. stol.	15./16. stol.
Kadov	+ / ca 30 m	4	+	–	?	+	portály, okna, krakorce	–	15. stol.	16. stol.
Zábofi	+ / ca 40 m	4	+	–	?	?	střil. okno, nadpražní kvádr	–	14. stol.	16. stol.
Volyně	+ / ca 30 m	4	+	+	+	+	portál, okna (ostění)	–	1. čtvrt. 14. stol.	15./16. stol.

Tab. 2. Srovnání prostorových a dispozičních vlastností a stavební podoby vybraných tvrzi v regionu jihozápadních Čech. Typologie tvrzi podle Chotěbor 1989.

Tab. 2. Vergleich zwischen räumlichen und Dispositionseigenschaften und Bauform ausgewählter Festen in der Region Südwestböhmen. Typologie der Festen nach Chotěbor 1989.

Provozní zázemí tvrze v Řesanících, podobně jako v Chanovicích, tvořil přilehlý hospodářský dvůr. V Řesanících a Chanovicích sloužila část dvora jako pivovar. V Řesanících je zmiňován pivovar k roku 1678 při prodeji tvrze a dvora Jindřichu Petrovi ze Strojetic, v Chanovicích byl při archeologickém výzkumu odkryt celý pivovarský provoz včetně unikátní sladovny z třetí čtvrtiny 16. století (Hůrková 2001, 77–80). Přidružený hospodářský dvůr v Řesanících, ačkoliv prošel četnými radikálními přestavbami a recentními úpravami v rámci celého areálu, by si zasloužil další pozornost.

Tato studie je dílčím výsledkem projektu Studentské grantové soutěže Západočeské univerzity v Plzni SGS-2013-069. Studie byla zároveň podpořena projektem: OPVK – Strategie archeologického výzkumu v Evropě CZ.1.07/2.3.00/20.0036.

Prameny

- DZV 249 B: Pozůstatky desk zemských království Českého r. 1541 pohořelých I. (Emler, J., ed.). Praha 1870. Ulož. v Národním archivu, Praha, sign. DZV 249 B, 28v–29.
- DZV 392 M: Pozůstatky desk zemských království Českého r. 1541 pohořelých II. (Emler, J., ed.). Praha 1872. Ulož. v Národním archivu, Praha, sign. DZV 392, M 9–12.
- DZV 396 F: Pozůstatky desk zemských království Českého r. 1541 pohořelých II. (Emler, J., ed.). Praha 1872. Ulož. v Národním archivu, Praha, sign. DZV 396 F, 10v–13v.
- DZV 400 N: Pozůstatky desk zemských království Českého r. 1541 pohořelých II. (Emler, J., ed.). Praha 1872. Ulož. v Národním archivu, Praha, sign. DZV 400 N, 13v–16v.
- DZV 407 F: Pozůstatky desk zemských království Českého r. 1541 pohořelých II. (Emler, J., ed.). Praha 1872. Ulož. v Národním archivu, Praha, sign. DZV 407 F, 30v–G 4v.
- LC I/1: Libri confirmationum, Liber primus 1354–1362 (Tingl, F., ed.). Praha 1867. Ulož. v Národním archivu, Praha.

Literatura

- ANDERLE, J., 2001: Stavební vývoj šlechtického sídla v Chanovicích. In: Zámek Chanovice. Historie a možné perspektivy, 59–70. Chanovice.
- ANDERLE, J.–KYNCL, J., 1997: Srub v domě čp. 138 v Plzni – Der Blockbau im Haus Konstr.-Nr. 138 in Pilsen, PRP 11, č. 2, 73–78.
- BAXTER, M., J. 2003: Statistics in archaeology. London.
- ČAPEK, L., 2010: Depoziční a postdepoziční procesy středověké keramiky na parcelách Českých Budějovic. Případová studie z domu čp. 16. Plzeň.
- 2013: Archeologické transformace středověkých měst. Nepubl. disertační práce na Katedře archeologie FF ZČU v Plzni.
- ČECHURA, M., 2002: Opevněný kostel v Řesanících – Befestigte Kirche in Řesanice, CB 8, 375–380.
- DURDÍK, T., 1975: Stavební podoba zaniklé středověké tvrze v Kundratcích na Mostecku – Zur Baugeschichte der vergangenen Feste von Kundratice in der Moster Gegend, AR 27, 677–681.
- HEJNA, A., 1979: Tvrze ve Volyni, její sídlištní a stavební vývoj. Volyně.
- 1981: Výsledky archeologického výzkumu pozdní doby přemyslovské v severovýchodních Čechách – Die Ergebnisse der archäologischen Untersuchung von befestigten Sätzen der späten Přemyslidenzeit in Nordostböhmen, AH 6, 19–33.
- HUML, V., 1985: Středověká tvrz v Praze 8, Čimicích, AH 10, 296–302.
- HŮRKOVÁ, J., 2001: Denní život obyvatel zámku ve středověku a raném novověku ve světle archeologických pramenů. In: Zámek Chanovice. Historie a možné perspektivy, 79–90. Chanovice.
- HŮRKOVÁ, J.–TĚTOUR, M., 2001: Blufujeme o archeologii??? Archeologické výzkumy v letech 1998–2001. Archeologie na přelomu tisíciletí. Nové metody a projekty. Klatovy.
- CHOTĚBOR, P., 1989: Nejstarší období výstavby českých tvrzí (do pol. 14. století) – Der älteste Zeitabschnitt des Ausbau der tschechischen Festen (bis zur Hälfte des 14. Jahrh.), AH 14, 257–269.
- KAŠIČKA, F., 2000: Tvrz ve Volyni. K problematice vztahů stavebně historického průzkumu a archeologického výzkumu – Festung in Volyně/Wolin, PRP 7, č. 2, 75–84.
- KAŠIČKA, F.–NECHVÁTAL, B., 1986: Tvrze a hrádky na Strakonicku. Muzeum Středního Pootaví ve Strakonici. Strakonice.
- KOSTROUCH, F.–ŠMEJDOVÁ, M.–SŮVOVÁ, Z., 2005: Nálezová zpráva o záchranném archeologickém výzkumu při výstavbě plynovodní, kanalizační a vodovodní přípojky k domu čp. 1, ZIP, o. p. s., Plzeň, čj. 442/05.
- KUTHAN, J., 1976: Středověká architektura v jižních Čechách do poloviny 13. století. České Budějovice.
- MACHÁČEK, J., 2001: Studie k velkomoravské keramice. Metody, analýzy a syntézy, modely. Brno.
- MENCLOVÁ, D., 1976: České hrady 2. Praha (2. vydání).
- POSTRÁNECKÁ, K.–PROCHÁZKA, J., 2011: Nepomuk, ppč. 1560/3, 1568/1 (Přesanické náměstí, Plzeňská ulice). Nálezová zpráva o záchranném archeologickém výzkumu při revitalizaci Přesanického náměstí, ZIP, o. p. s., Plzeň, čj. 81/11.
- PROCHÁZKA, R.–PEŠKA, M., 2007: Základní rysy vývoje brněnské keramiky ve 12.–13./14. století – Grundlinien der Entwicklung der Keramik von Brno im 12.–13./14. Jahrhundert – Příloha 1: Procházka, R., Deskripční systém brněnské keramiky, PV 48, 233–270.
- PROCHÁZKA, Z., 2008: Tvrz ve Lštěni – pět let výzkumů a rekonstrukcí (2002–2006) – Die Feste Lštění – Fünf Jahre der Forschungen und Rekonstruktionen (2002–2006), CB 11, 367–388.
- SHENNAN, S., 1988: Quantifying Archaeology. Edinburgh.
- SCHALLER, J., 1790: Topographie des Königreichs Böhmen III. Prag – Wien.
- SMITKA, J.–HAZLBAUER, Z., 2000: Co vypovídají historické písemné prameny o hrnčích a jejich cechu v městě Horažďovicích – Was sagen die historischen schriftlichen Quellen über die Töpferzunft der Stadt Horažďovice aus, AH 25, 397–408.
- SLAVÍK, J., 2008: Vizmburská kuchyně – Die Rauchlochküche Vizmburk, CB 11, 287–295
- ŠMEJDOVÁ, M.–TĚTOUR, M., 2006: Nepomuk – Dvorec. Nálezová zpráva o záchranném archeologickém výzkumu při stavbě vodovodní a kanalizační sítě, ZIP, o. p. s., Plzeň.
- RYKL, M., 1995: Litovice – hloubkový průzkum tvrze – Tiefuntersuchung der Festung von Litovice (Bezirk Prag-Westen), PRP 2, č. 1, 49–72.
- 2003: Příklady vytápění na stavbách 14. století – Beispiele der Beheizungen in den Baunwerken des 14. Jahrhunderts. In: Vývoj a funkce topenišť. Svorník 1. Sborník příspěvků z I. konference stavebně historického průzkumu 4.–6. 6. 2002 v Zahrádkách u České Lípy, 101–128. Praha.
- 2007: Příspěvek k výzkumu středověkých světnic, PRP 14, č. 2, 33–70.
- 2012: Die Baugestalt zweier unterschiedlicher Festen in Südböhmen um 1490 und ihr folgender Wandel. Zu den Aussagemöglichkeiten der Bauforschung. In: Adel, Burg und Herrschaft an der „Grenze“ Ös-

- terreich und Böhmen. Beiträge der Interdisziplinären und Grenzüberschreitenden Tagung in Freistadt, Oberösterreich 26. bis 28. Mai 2011. Studien zur Kulturgeschichte von Oberösterreich, Folge 34 (Birngruber, K. – Schmidt, Chr., edd.), 187–205. Linz.
- RYKL, M.–ŠKABRADA, J., 2004: Okna tvrze v Sudkově Dole. In: Svorník 2. Sborník příspěvků z 2. konference stavebněhistorického průzkumu, 3.–6. června 2003 v klášteře servitů v Nových Hradech v jižních Čechách, 115–124. Praha.
- ŠINDELÁŘ, J., 2004: Restaurátorský průzkum bývalé tvrze v Řesanících, rkp. uložen v archivu firmy NEGEBU, s. r. o., Plzeň.
- ŠVÁBEK, V.–ÚLOVEC, J., 1986: Řesanice, o. Plzeň-jih. In: Ročenka Klubu Augusta Sedláčka, 71–87. Plzeň.
- TETOUR, M., 2002: Doklady hrnčířské výroby v Horažďovicích, okr. Klatovy – Belege der Töpferproduktion in Horažďovice, Kr. Klatovy, AVJČ 15, 163–175.
- 2005: Pozdně gotická a goticko-renesanční kachlová kamna ze zámku Chanovice – Late Gothic and Gothic-Renaissance tiled stove from the Chanovice castle, AVJČ 18, 211–283.
- 2008: Stavební mazanice – interpretační možnosti a limity, ASČ 12, 1013–1035.
- ÚLOVEC, J. a kol., 2005: Encyklopedie českých tvrzí, 3. díl. S–Ž. Praha.
- VAREKA, P., 1995: Nálezy mazanice v archeologických strukturách – deskriptivní systém a databáze Mazanice, Archeologické fórum 4, 59–64.
- 1998: Proměny keramické produkce vrcholného a pozdního středověku v Čechách – The erratic character of ceramic production in the High and Later Middle Ages in Bohemia, AR L, 123–137.
- 2002: Keramika pozdního středověku až počátku novověku z areálu bývalých kasáren Jiřího z Poděbrad na náměstí Republiky v Praze I (Zjišťovací výzkum v letech 1998–1999) – Ceramics of the late middle to the beginning of the early modern period in the area of the former George of Poděbrady barracks on nám. Republiky in Prague I (test trenching in 1998–1999), Archaeologica Pragensia 16, 217–249.
- VLADAŘ, J., 2010: Řesanice, objekt bývalé tvrze, záchranný archeologický výzkum, III. etapa. Předběžná nálezková zpráva č.j. 16 PI/2010 uložen v archivu společnosti Archeos.
- 2010a: Řesanice, objekt bývalé tvrze, záchranný archeologický výzkum, IV. etapa. Předběžná nálezková zpráva č.j. 17 PI/2010 uložen v archivu společnosti Archeos.
- 2010b: Řesanice tvrz, archeologický výzkum – etapa 2010, Archeologie západních Čech 2, 196–198.
- VLADAŘ J.–RICHTEROVÁ, J., 2004: Řesanice, objekt bývalé tvrze – zjišťovací archeologický výzkum, I. etapa. Předběžná nálezková zpráva č.j. 09 PI/2004 uložen v archivu společnosti Archeos.
- 2006: Řesanice, objekt bývalé tvrze – záchranný archeologický výzkum, II. etapa. Předběžná nálezková zpráva č.j. 10 PI/2006 uložen v archivu společnosti Archeos.
- ZEMAN, J.–SLÁMA, J.–BUCHVALDEK, M., 1971: Pozdně halštatské a slovanské hroby z Řesaníc, o. Plzeň-jih, PA LXII, 364–405.

Zusammenfassung

Neue Erkenntnisse über die Bauform der Feste in Řesanice, Bez. Pilsen-Süd

Die vorliegende Studie beschäftigt sich mit der Analyse der Bauform der Feste in Řesanice, Bezirk Pilsen–Süd (13 km westlich der Stadt Blatné und 12,5 km von der Stadt Nepomuk entfernt, Abb. 1) und stützt sich dabei auf eine bauhistorische Untersuchung und die Auswertung der 2004–2010 durchgeführten archäologischen Grabung. Die Überreste der ehemaligen Feste in Řesanice stellen heute zwei Objekte dar, bei denen es sich um einen ursprünglich dreigeschossigen rechteckigen Palas, der im 18. Jahrhundert zu einem barocken Kornspeicher umgebaut wurde, und um das einzeln stehende Objekt einer Rauchküche handelt (Abb. 2). Von dem ursprünglich spätgotischen und renaissancezeitlichen Palas ist lediglich die Außenmauer und einige kleine architektonische Details wie Fensternischen und Abdrücke der ursprünglichen Gewölbe im Innern einschließlich einzigartiger Kalk-Sandstein-Putze aus der Renaissance erhalten geblieben. In dem wertvolleren Objekt der unterkellerten und zweigeschossigen Küche wurde anhand der entdeckten ursprünglichen Eckjoche die ursprüngliche funktionelle Beheizung in Form eines einzigartigen achteckigen Rauchabzugs aus Ziegelsteinen identifiziert. Den spätgotischen Ursprung des Objekts verraten zwei abgesetzte spätgotische Sattelportale mit gebrochenen Kanten (Abb. 3). Die schriftlichen Quellen betreffen besonders die jüngere Geschichte des Objekts als Residenz. Anhand

der Adelstitel ist anzunehmen, dass es im 14. Jahrhundert bereits ein Herrenhaus war, die erste schriftliche Erwähnung stammt aus dem Jahr 1357. Ab der zweiten Hälfte des 14. Jahrhunderts gehörte die Feste bis Ende des 15. Jahrhunderts den Herren von Řesanice. Die eigentliche Feste und der daran angrenzende Wirtschaftshof wird erst 1534 im Zusammenhang mit dem Verkauf des Besitzes an Jan von Strojeticke erwähnt. Im 18. Jahrhundert war Řesanice Teil der Herrschaft Oselce. In der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts verlor der Sitz seinen Residenzcharakter, und das Objekt der Feste wurde für wirtschaftliche Zwecke umgebaut.

In den Jahren 2004 und 2010 wurde im Zusammenhang mit der geplanten Restaurierung des Objekts und des daran angrenzenden Areals eine archäologische Grabung durchgeführt. Es wurden mehrere Sondageschnitte gelegt, besonders im Raum vor der Rauchküche und am Eingang und an einer Ecke des ehemaligen Palas und Kornspeichers (Abb. 4). Die wesentlichste Situation wurde vor dem Eingang in den Keller der Rauchküche freigelegt (Abb. 8). In den Sondagegrabungen wurde der Teil einer segmentartigen Außenmauer aus Bruchsteinen freigelegt, die in die ältere Fundamentrinne eingelassen war, aus deren Verfüllung in das 14. Jahrhundert datierte Keramik stammt. Das Mauerwerk wurde von einer ovalen Nische abgeschlossen, in der man zwei Treppenstufen entdeckte (Abb. 9). Vor der Rauchküche wurde gleichzeitig auch eine ausgedehnte Zerstörungsschicht Lehmewurf freigelegt, in welcher die Abdrücke von Rundhölzern, Weidenruten, behauenen Elementen und ihre gemeinsamen Kombinationen identifiziert wurden (Taf. 1). Anhand ihrer Auswertung gelang es, den Blockhaus- und den Fachwerkbau als die Hauptbautechniken der Holz-Lehm-Konstruktionen zu rekonstruieren (Abb. 3). Die Lehmewurf-Zerstörungsschicht enthielt auch Bruchstücke von mittelalterlicher Keramik und Topfkacheln (Abb. 11). Die Zerstörungsschicht stammt wahrscheinlich aus der Holz-Lehm-Etage des oberirdischen Baus (Palas?) oder aus seinem holzverkleideten Innenraum (wärmeisolierte Stube). Die Lehmewurf-Zerstörungsschicht wurde in die Zeit vor der zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts datiert, als es zu einem radikalen spätgotischen Umbau der Feste kam und das Objekt der Rauchküche gebaut wurde, die außerhalb des älteren Außenwalls platziert wurde. Die neue Befestigung des Areals bildete eine jüngere Mauer aus Bruchsteinen, die an der südöstlichen Ecke des Objektes der Rauchküche begann und in Richtung Hof führte. Anhand der Keramik wurde sie an die Wende des 15. und 16. Jahrhunderts datiert. In einem Sondageschnitt am Rande des Areals wurde auch der mutmaßliche Verlauf des Grabens freigelegt (Abb. 6), wie er auf einer Karte des stabilen Katasters aus dem Jahr 1837 eingezeichnet ist und um das Areal der Feste verlief.

Anhand der Auswertung der archäologischen Grabung und der Analyse der Artefakte (der Keramik und des Lehmewurfs) ist es gelungen, die vier Hauptbauphasen des Objektes der Feste und des daran angrenzenden Areals zu rekonstruieren (Abb. 16). Der ältere Sitz aus dem 14. Jahrhundert bestand noch überwiegend aus Holz-Lehm mit einer Außenmauer aus Stein, während es in der zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts zu einem Umbau zu einem repräsentativen mehrstöckigen spätgotischen Palas kam. Das ganze Areal der Feste war jedoch von den zahlreichen Geländeherrichtungen gezeichnet, die besonders im 18. Jahrhundert erfolgten, als der Graben zugeschüttet und das ursprüngliche Relief künstlich höher gelegt wurde und dadurch weitere erhaltene Konstruktionen der Feste unter sich begrub. Das Objekt des Palas wurde in der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts zu einem barocken Kornspeicher umgebaut.

Die vorliegende Studie ist Teilergebnis Projektes SGS-2013-069 des Studentischen Förderwettbewerbs der Westböhmischen Universität in Pilsen. Gleichzeitig wurde die Studie durch das OPVK-Projekt CZ.1.07/2.3.00/20.0036 – Strategie der archäologischen Grabung in Europa – gefördert.

Mgr. Ladislav **Čapek**, Ph.D., Katedra archeologie Filozofické fakulty Západočeské univerzity v Plzni, Sedláčkova 214/15, 301 306 14 Plzeň, *capekla.st@google.com*, *capekla@kar.zcu.cz*

Mgr. Petr **Netolický**, Katedra archeologie Filozofické fakulty Západočeské univerzity v Plzni, Sedláčkova 214/15, 306 14 Plzeň, *netolicky.petr@seznam.cz*

Mgr. Jindřich **Plzák**, Katedra archeologie Filozofické fakulty Západočeské univerzity v Plzni, Sedláčkova 214/15, 306 14 Plzeň, *plzakj@kar.zcu.cz*

Mgr. Jan **Vladař**, Archeos, o. s., Hankova 1676/10, Jižní předměstí, 301 00 Plzeň, *jan-vladar@volny.cz*

